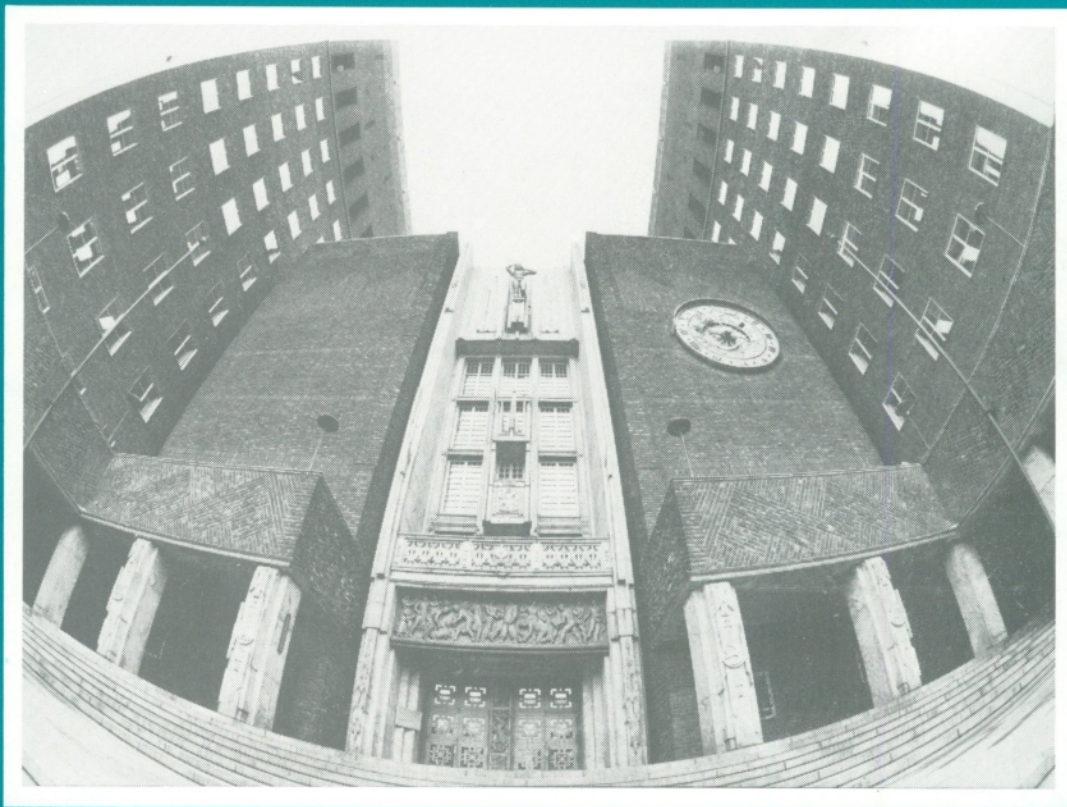

SOSIAL ØKONOMEN

NR. 1 – JANUAR 1988 – 42. ÅRG.

Fri beskatningsrett for kommunene

INNHold:

**Norge mot år 2000 – Kredittdebatt
Renteparitet – Lønnsstatistikk**

Innhold

Nr. 1 1988 – 42. årg.

2

**ROLF GOLOMBEK OG
RAGNAR NYMOEN:**
Scenarier 2000 –
Framtidsbilder med turbo

4

JAN PERSSON:
Scenarier 2000 – Samspill
mellom økonomi og andre
samfunnsfag

6

JØRN RATTSØ:
Fri beskatning for kommunene
og det nye inntektssystemet

8

RETTELSE

9

DEBATT
**ANNE BERIT CHRISTIANSEN
OG AUDUN GRØNN:**
Analysen av utviklingen på
kredittmarkedet i
Norges Banks Kvartals-
rapport nr. 3/87

10

STEINAR JUEL:
Svar til Christiansen
og Grønn

ARTIKLER

11

**MORTEN JENSEN OG
VIDAR KNUDSEN:**
Renteutviklingen i små
åpne økonomier

18

**LARS-ERIK BERGE OG
RAGNAR TORVIK:**
Lønnsstatistikk for
sosialøkonomer

24

Nye forskningsrapporter

Forsidefoto: Svein Erik Dahl,
Samfoto a.s
SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

Fra ølkartell til matvaremonopol?

I februar 1987 opphørte ølkartellet i Norge. Da ble bryggerienes hovedavtale om øl endret slik at den såkalte markedsdelingsavtalen ble opphevet. Betyr så dette et skritt i retning av frikonkurranse i dette markedet? Dessverre er vi redd at det heller er et av flere symptomer på det motsatte, nemlig en tiltagende monopolisering, ikke bare av ølmarkedet, men av hele matvarebransjen i Norge. Den som kontrollerer ølomsetningen vil også i realiteten kontrollere de viktigste distribusjonskanalene i mineralvannmarkedet. Kontroll med denne distribusjonen betyr igjen at man er inne i hver eneste matvareforretning i hele landet og det gir et godt utgangspunkt for et stort konsern til kontroll også med andre produkter som omsettes gjennom dagligvarehandelen. Opphevelsen av ølkartellet kom omlag samtidig med, og antakelig som et resultat av, at Nora gjennom fusjon med Nidar skaffet seg kontroll med det relativt betydelige E.C. Dahls bryggeri i Trondheim. Etter dette oppkjøpet og den senere overtagelsen av Hamar bryggeri, er det bare tre bryggerier av noen størrelse, nemlig Hansa, Tou og Mack, som ikke direkte eller indirekte er kontrollert av holdingsselskapet Nora Industrier. Med dette utgangspunktet er Nora muligens ikke lenger interessert i deltakelse i et kartell, men trakter kanskje heller etter å overta hele markedet? Bekymringen blir ikke mindre av at Nora også har betydelige posisjoner i andre markeder enn øl- og mineralvannmarkedet.

5. oktober i fjor satte patriotiske bergensere antakelig morgenkaffen i vrangstrupa da meldingen kom om at Nora hadde kjøpt opp de tre bergensbakeriene Martens, Jørgensen og Solbrød, som tilsammen har 90% av brødomsetningen i Bergen. Nora kontrollerer fra før 35-40% av brødomsetningen i Oslo og Akershusområdet gjennom bakerikjeden Bakers. Men Noras innflytelse i brødmarkedet er større enn disse tallene gir inntrykk av, siden konsernet også har betydelig innflytelse i vareinnsatsmarkedene. Nora kontrollerer Bjølsen Fabrikker som er hovedleverandør av mel i Østlandsområdet. På gjærsiden eies den eneste produsenten i Norge, Idun Gjærfabrikken, 100% av Nora. Idun Gjærfabrikken er på sin side part i en nordisk avtale hvor gjærprodusentene i Norge, Danmark og Sverige har forpliktet seg til ikke å eksportere til hverandre. Som et mottrekk mot Noras bakerikupp i Bergen er en gruppe frittstående bakerier på Vestlandet i ferd med å etablere en ny norsk gjærfabrikk i Odda.

Det gjærer i bakerisektoren og det skummer i ølbransjen. Men når disse prosessene har gått sin gang, er vi redd for at vi vil stå igjen med et gigantkonsern som kontrollerer store deler av norsk matvareomsetning. Selv om vi ikke er blinde for at en slik utvikling kan innebære et visst effektiviseringspotensiale både på produksjons- og ikke minst distribusjonssiden, synes vi betenkelighetene er store. Siden nærings- og nytelsesmiddelsektoren er så skjermet mot utenlandsk konkurranse som den faktisk er, representerer det monopolspøkelset som lurar i horisonten en trussel som fortjener full oppmerksomhet.

Redaktøren

SCENARIER 2000

– Framtidsbilder med turbo

Første gang vi hørte om Scenarier 2000 var i en notis i Aftenposten 4.3.1986 («Osmundsen får konsernstøtte»). Prosjektstart var oktober 1986. Boka som oppsummerer prosjektet foreligger et drøyt år senere. Dette er raskt levert, særlig når en tar i betraktning at prosjektgruppen underveis har utarbeidet arbeidsrapporter og holdt prosjektmøter med samarbeidspartnere fra næringsliv og offentlig administrasjon. Etter den allmenne mottakelsen av Scenarier 2000 å dømme, står vi overfor noe nytt i norsk samfunnsforskning. Vi mener at dette er riktig når det gjelder presentasjonsform, men det er lite nytt å finne i innholdet. Hovedbudskapet i Scenarier 2000 er ikke overraskende: Mer utdanning, mer EF og mer sosialdemokrati.

AV
ROLF GOLOMBEK*
OG RAGNAR NYMOEN*

Formålet med Scenarier 2000 (S-2000) er «å utfordre til å tenke langsiktig og å stimulere til debatt om framtidens utfordringer og muligheter» (s. 8). Prosjektgruppen mener det er nødvendig å tenke alternativt om framtiden. Denne oppfatningen springer bl.a. ut fra en vurdering av dagens planleggings- og prognosemodeller som utilstrekkelige. Forfatterne foreslår at den såkalte scenario-metoden benyttes som et supplement til tradisjonelle planleggingsmodeller. Scenario-metoden tar utgangspunkt i definisjonen av scenarier som en skissering av internt konsistente, men kvalitativt forskjellige framtidsbilder.

S-2000 presenterer tre framtidsbilder av Norge – omsorg, forvitring og fornyelse. Hvert scenario beskriver en mulig utvikling i Norge fram mot år 2000. 1987 er felles startpunkt. Idéen

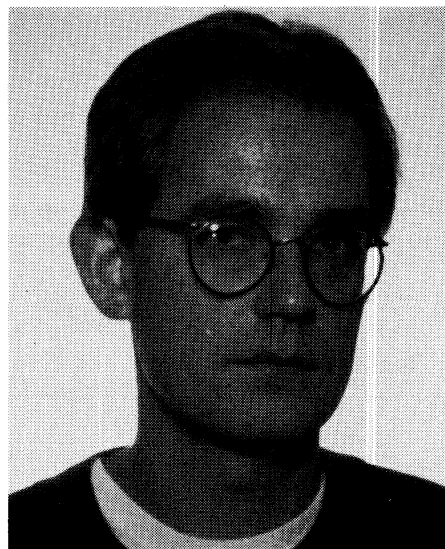
er at prosessen mot år 2000 skal fange opp økonomiske, sosiale, kulturelle og politiske utviklingstrekk.

Scenario-metoden

For å sikre intern konsistens i scenariene har prosjektet benyttet en makroøkonomisk modell. Den økonomiske analysegruppen ECON har stått for utviklingen av modellen. ECON var dessverre ikke ferdig med å dokumentere modellen da denne anmeldelsen skulle skrives. Etter telefon samtaler med ECON sitter vi igjen med følgende inntrykk: Makro-modellen synes å være av relativt tradisjonell type. Tallfestingen har skjedd dels ved estimering, dels ved å hente parameterverdier fra andre arbeider, og dels basert på skjønn. Historisk test er ikke foretatt. Dette betyr at det er vanskelig å vurdere den empiriske relevansen av de ulike utviklingsbanene. Videre blir programmerklæringen om «å integrere de kvalitative og kvantitative elementene i en egen økonomisk modell» (s. 9) et lite mysterium. Vi sitter igjen med et inntrykk av at integrasjonsmålsettingen for en stor del har bestått i å justere eksogene baner for økonomiske variable og ulike konstantledd i strukturelasjonene. Spørsmålet blir da: Hvilke kriterier har en til rådighet for å vurdere troverdigheten av de ulike banene?

Rolf Golombek

Ragnar Nymoen

Et annet aspekt ved dette problemet er hvilken logisk status vi skal tilskrive de tre scenariene. Er det snakk om realistiske eller rent hypotetiske utviklingsforløp? Det er greit nok at de tre presenterte scenariene «kan være mulige», men uten en nærmere diskusjon av realisme og en innsnevring av mulighetsområdet kan scenarier bli rene eventyr.

I prosjektrapporten gis det to forklaringer på hvorfor scenariene blir forskjellige: «Aktørene oppfatter spenningene og motsetningene i ståstedet er tolket forskjellig, og de gjør ulike valg underveis. Aktørenes handlinger er avhengig av hvordan de tolker situasjonen» (s. 202). Dette utsagnet har ikke hjulpet oss mye. To mulige presiseringer av scenarier kan være: (i) Utviklingsbaner med ulike eksogene anslag, men med lik atferd (teori) (ii) Utviklingsbaner med eksogene anslag, men med ulik atferd (teori). I Norge fins det flere eks-

* Rolf Golombek, cand. oecon. fra 1984, er Universitetsstipendiat ved Sosialøkonomisk institutt.

** Ragnar Nymoen, cand. oecon. fra 1984, arbeider med økonometrisk modellutvikling i Norges Bank.

empler på studier av type (i). Det problematiske ved S-2000 er at en benytter en kombinasjon av (i) og (ii). For eksempel er forvittringsscenarioet det eneste framtidsbildet der oljeprisen er «lav». I dette scenarioet, der det meste går galt, er det nettopp den lave oljeprisen som driver utviklingen.

Bruk av scenarier blir motivert ut fra ønsket om å kartlegge det framtidige mulighetsområdet. En må derfor presentere flere scenarier. Samtidig er det umulig å ta med svært mange (alle) mulige utviklingsbaner. På bakgrunn av scenariene kan en forsøke å fatte beslutninger. Dette er imidlertid problematisk. For det første må en plukke ut et få antall scenarier. Hva er bakgrunnen for at akkurat omsorg, forvitring og fornyelse er utplukket? På hvilken måte sikrer disse at «spennvidden og samspillet mellom ulike utviklingstrekk» (s. 9) blir belyst? Videre, ethvert utvalg av alle mulige utviklingsbaner må gi gal informasjon om sannsynligheten for framtidige utfall. Det er derfor meget vanskelig å få god veiledning om valg av politikk fra studier som baserer seg på scenarier.

Fleksible planer

Den teoretisk mest tilfredsstillende tilnærmingen til behandling av planlegging under usikkerhet er å basere seg på strategitankegangen: En strategi er en regel som fastlegger hvordan en aktør skal handle på ethvert stadium i et spill, som funksjon av den informasjon aktøren har på dette stadiet. Legg merke til at denne definisjonen av en strategi avviker fra vanlig bruk av ordet strategi. For å unngå misforståelser skal vi videre kalle strategier etter vår definisjon for fleksible planer. En fleksibel plan vil alltid angi hvilke handlinger som en skal utføre på et tidspunkt som funksjon av historien fram til dette tidspunktet. En fast plan vil derimot være historieuavhengig; en fast plan fastlegger på forhånd bestemte handlinger for alle framtidige tidspunkt. Det er opplagt at Norge ikke kan finne sin optimale fleksible plan, men vi tror at idéen om fleksible planer er fruktbar ved at den kan benyttes til å lage retningslinjer for valg av politikk:

Hvordan bør vi i dag og framover innrette oss for å ta hensyn til usikre petroleumsinntekter, en mulig internasjonal finanskrisen, en aldrende befolkning, miljøproblemer osv. Som beskrevet ovenfor består scenariene i S-2000 av utviklingsbaner med både ulike eksogene anslag og ulik atferd. Vi mener at denne metodiske tilnærmingen gjør det spesielt vanskelig å trekke lærdom mht. utforming av fleksible planer. Rett nok gir lesing av S-2000 inntrykk av at dette er et viktig spørsmål ved at en understreker betydningen av at scenarioanalyser benyttes som et supplement i planleggingsarbeid, men forfatterne gjør ikke engang tilløp til å drøfte utforming av fleksible planer. Alt de sier er «Hvis vi ikke velger – så velger framtiden oss» (s. 253).

Design

Språket i S-2000 er både godt og spenstig. Det norske språket gir svært vidt rom for nye ordsammensettinger, og forfatterne utnytter dette på en inspirert måte: «kjønnsvippe» og «livsfaseklemmen» er fine nyskapninger. Et friskt språk er én side ved den ukonvensjonelle framstillingsformen i S-2000. Den utstrakte bruken av figurer og bilder er et annet virkemiddel. Rundt regnet kom vi fram til at S-2000 inneholder 3/4 bilde eller figur pr. side. I det siste Langtidsprogrammet er tilsvarende forholdstall 1/4. Antakeligvis er S-2000 nærmere den optimale skalaen enn regjeringen og det meste av annen samfunnsvitenskapelig litteratur. Kvaliteten på figurer og grafer er dessuten gjennomgående svært høy. Figurene er varierte og med en oppfinnsom formgivning. Hatten av for Cover Design as som var ansvarlig fra grafisk design og illustrasjoner!

Det hadde imidlertid vært ønskelig med litt strammere redigering av «billedstoffet». Det er uheldig at figurer ikke blir kommentert i teksten, spesielt fordi opplysningene i flere av figurene er mangelfulle. I enkelte tilfeller blir figurene bent fram misvisende. Et eksempel er figuren på s. 147 som viser kortidssykefraværet for menn og kvinner. Det går ikke fram om dette er tall basert på N.A.F.'s Lønns- og fraværstatistikk

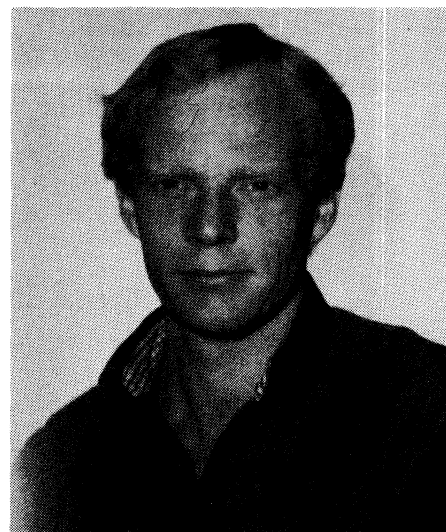
(og dermed mest relevant for industrien) eller fra en annen kilde. Figuren viser et nivå i 1980 på 1,8 prosent for kvinner og 1,2 prosent for menn. En lærenem leser, som ikke tilfeldigvis vet at kortidsfraværet utgjør en svært liten del av det samlede fraværet, kan ikke unngå å sitte igjen med et helt galt bilde av fraværsmfanget. Det er for øvrig helt gjennomført at det ikke er en eneste kildehenvisning i hele boka. Det er mulig at forskergruppen har ment at kildehenvisninger og referanser bare er drass som hemmer framstillingen og senker lesbarheten. Uansett er dette et eklatant brudd på vanlig fagetikk. Kilder og referanser er en selvfølgelig service ovenfor leseren.

Et viktig aspekt ved S-2000 er tverrfagligheten: Boka integrerer inn-sikt og tilnærmingssmåte fra samfunnsvitenskapelige disipliner og fra historie. Tverrfaglig samarbeid er vanskelig, men S-2000 er vel et av de mest vellykkede eksempler på slikt samarbeid her til lands. Spesielt godt fungerer den tverrfaglige tilnærmingen i deler av omsorgsscenarioet. Her kombineres økonomi, sosiologi og demografi på en fin måte. Det er driv over drøftingen uten at tempoet og jakten på nye «highlights» blir like heseblesende som i senere avsnitt.

Sak og vurdering?

Det er gammelt nytt at samfunnsvitenskapelig forskning ikke er verdifri. En verdig måte å forholde seg til dette problemet er å forsøke å gjøre det klart for leseren når det snakkes sak, og når forfatteren ønsker å berike framstillingen med egne verdinormer. I S-2000 er det ikke gjort noe forsøk på å overholde dette prinsippet; sak og vurdering flyter over i hverandre. Det er imidlertid viktig å merke seg at dette ikke går sammen med et ensidig verdisyn. Både næringsliv, miljø- og kvinnebevegelsen og distrikts-Norge kommer til orde. Budskapet om mer utdanning, mer EF og mer sosialdemokrati (samarbeidsformer mellom offentlig og privat sektor) er allikevel tydelig nok. Slik sett framstår hovedbudskapet i S-2000 som svært konvensjonelt, om enn i tidsriktig og ukonvensjonell innpakning.

Scenarier 2000 – Samspill mellom økonomi og andre samfunnsfag

Jan Persson

Styrken ved boka «Scenarier år 2000» er den tverrfaglige angrepsmåten. Her har det tradisjonelle økonomilmiljøet noe å lære. Fra et makroøkonomisk synspunkt er kontrastene mellom fornyelse- og forvitring-scenariene de mest interessante. Imidlertid virker fornyelse-scenariet urealistisk hva angår forutsetningene om økonomiens tilpasningshastighet. En kritisk innvending er at metodedrøftingen er svært knapp. Ukritisk lesning av boka kan gi inntrykk av at de enkelte scenariene nærmest er entydige resultat av en modell-framskrivning. Er en imidlertid bevisst begrensningene, kan scenarieteknikken tidlig i planleggingsprosessen gi et bidrag til å kartlegge mulighetsområdet for samfunnsutviklingen.

AV
JAN PERSSON*

Boka «Scenarier 2000» er stimulerende og underholdende lesning. Forfatterne spenner ut et bredt lerret når de skisserer utviklingsmulighetene for Norge mot årtusenskiftet. Hvert av de tre scenariene er tegnet med dybde og innlevelse. Bokas styrke ligger i at forfatterne fokuserer på samspillet mellom økonomiske, kulturelle og sosiale faktorer. Det er tre svært forskjellige samfunn som avtegner seg i år 2000.

Forfatterne har vært dristige i oppbygningen av scenariene. For en som arbeider i Finansdepartementet med de bindinger det medfører, er det forfriskende å lese framstillingen til kolleger som har kunnet boltre seg fritt.

Forvitring-scenariet

I forvitring-scenariet tegnes et bilde av en utvikling der kombinasjonen av ytterligere forverring av terms of trade og manglende omstillingsevne medfører stagnasjon og sterk økning i arbeidsløsheten fram mot århundreskiftet. Den sosialdemokratiske

samfunnsmodellen går langsomt i oppløsning. De sosiale kløftene blir dypere og konfliktnivået øker. Ut fra våre tilvante forestillinger kan slike perspektiver fortone seg skremmende. Ja, angsten for de sosiale og politiske konsekvensene av en slik utvikling har vel vært medvirkende til at vi i liten utstrekning tidligere har sett forsøk på å beskrive et slikt utviklingsforløp i klartekst. Likevel, de sosiale og økonomiske problemene som oppstår i dette scenariet er ikke stort verre enn den vi kan observere i andre vesteuropeiske land. Vi har vel imidlertid til nå inntatt en «det kan ikke hende her» holdning til mulighetene for en slik utvikling, som slett ikke fortøner seg usannsynlig.

Omsorg-scenariet

Tematisk er kanskje omsorg-scenariet det mest spennende. Her skisseres mulige samfunnsmessige konsekvenser av økt kvinnelig yrkesaktivitet og økning i kvinnes maktposisjon i samfunnet, spesielt innenfor offentlig sektor. Et annet trekk ved dette scenariet er at de politiske prioriteringer endres som følge at nye generasjoner med sine særegne erfaringer kommer i politisk maktposisjon. Legger en disse utviklingstendensene oppå hverandre, kan resultatet bli betydelige endringer i rolledelingen mellom det offentlige og

den private uformelle sektoren i økonomien. En annen interessant hypotese som forfølges er at det vil kunne oppstå økende motsetninger mellom «myk» omsorgsrasjonalitet som vil prege tenkningen innenfor offentlig sektor og den harde foretaksrasjonalitet som vil prege næringslivet som følge av påtrykket fra internasjonale markeder. Kamplinjene mellom kjønnene forskyves ved at kvinnene erobrer tradisjonelle mannsbastioner innenfor offentlig sektor og det politiske system, mens mennene søker tilflukt i foretaksmiljøet i privat sektor preget av maskuline verdier.

Tverrfaglighet

Omsorg-scenariet illustrerer hvordan en tverrfaglig angrepsmåte kan gripe noe av vekselspillet mellom de ulike dimensjonene ved samfunnsutviklingen. Mens vi økonomer tradisjonelt har avgrenset oss å tilstrebe intern konsistens i de økonomiske resonnemnetene, har scenariegruppen forsøkt å konstruere et konsistent helhetsbilde av samfunnsutviklingen. For de økonomene som har deltatt i prosjektet, må dette ha betydd at de har kunnet trekke på andre faggrupper i arbeidet med å fastlegge økonomieksogene variable og adferdsforutsetninger i simuleringene med den økonomiske modellen.

Jeg tror vi i de tradisjonelle øko-

* Jan Persson er cand. oec. fra 1978. Han er nå engasjert som spesialrådgiver i Planleggingsavdelingen i Finansdepartementet.

nommiljøene har noe å lære her. Våre godt utviklede kvantitative metoder har kanskje gitt oss en arrogant holdning overfor andre samfunnsvitere som må famle seg fram med et mindre arsenal av rigide, formaliserte modeller. De strenge formelle krav vi har stilt til våre analysemetoder har gitt oss velutviklede empirisk baserte modeller med betydelig utsagnskraft på enkelte områder. Samtidig har nok den sterke fokuseringen på kvantitative metoder ført til en viss faglig sterilitet ved at vi har skygget unna de problemfeltene der våre modeller kommer til kort. I stedet for å gå løs på de store og vanskelige spørsmålene, forsøke å åpne opp for noen lysstrimer inn i de mørke feltene, har vi foretrukket å holde oss på trygg grunn i det kjente og opplyste. Ved å anlegge en helhetlig betraktningssmåte på samfunnsutviklingen, følger scenariegruppen opp en tradisjon fra Schumpeter og de klassiske økonomene.

De makroøkonomiske forløpene

Fra et makroøkonomisk synspunkt er kontrastene mellom fornyelse- og forvitring-scenariene de mest interessante. Disse scenariene spiler ut et mulighetsområde for den økonomiske utviklingen som på enkelte punkter samsvarer med det bildet som er tegnet i Nasjonalbudsjettet 1987 og i perspektivmeldingen som ble lagt fram i høst:

- Dersom vi ikke lykkes i å få til endringer på tilbudssiden i norsk økonomi som kan bringe oss over i en eksportledet vekstprosess, vil betydelige ubalanser i utenriksøkonomien (eventuelt også i offentlige finanser) kunne framtvinge en brutal tilpasning i finanspolitikken i løpet av 1990-årene. Dette vil i såfall lede til sterk økning i arbeidsløsheten, kanskje opp mot nivået i andre vesteuropeiske land.

- En vellykket snuoperasjon vil ta tid. Vi kan neppe unngå en periode med økt arbeidsløshet.

Går en de makroøkonomiske forløpene nærmere etter i sømmene, kan

det imidlertid være grunn til å stille enkelte spørsmål ved den interne konsistensen. I fornyelse-scenariet har gruppen beveget seg inn i det urealistiske når det gjelder hvor raskt det er mulig å få til en snuoperasjon – et par vanskelige år med økende ledighet avløses av en periode med eksplosjonsartet vekst først på 1990-tallet. Arbeidsløsheten reduseres til 2 prosent og blir liggende på dette nivået, samtidig med at konkurransevnen stadig forbedres. Ut fra det erfaringsmaterialet vi har fra Norge og andre land om tilpasningstreghetene i økonomien, virker dette ikke realistisk. Resonnementene omkring politikpakken som skal understøtte en slik utvikling (devaluering i 1989 etterfulgt av pris- og inntektsstopp) virker heller ikke særlig overbevisende.

Scenarieteknikken

Jeg har noen kritiske merknader til diskusjonen av selve scenarieteknikken i boka. Den velstrukturerte framstillingen sammen med den svært snappe metodedrøftingen kan forlede til overdrevne forestillinger om det modellverktøy og de analysemetoder gruppen har rådet over. Ukritisk lesning kan gi inntrykk av at de enkelte scenariene er noe i retning av et entydig resultat av en modellframskrivning basert på visse forutsetninger om utgangssituasjonen og en bestemt utvikling i eksogene økonomiske og ikke-økonomiske forhold. Gruppen kunne unngått dette dersom de hadde utdypet at scenariene i stor utstrekning er resultatet av fri historieskriving.

Kravet om intern konsistens er vel i praksis ikke mer retningsgivende enn at det forhindrer at det utvikler seg åpenbare selvmotsigelser innenfor de enkelte scenariene. De skisserte økonomiske forløpene i hvert av scenariene er bare ett av mange forløp som vil kunne oppfattes som rimelig konsistent med utgangssituasjonen og utviklingen i eksogene forhold. På samme måte er vår forståelse av interaksjonen mellom sosiale og økonomiske prosesser såvidt

mangelfull at vi ikke kan fastslå hvordan den sosiale og politiske utviklingen som svarer til et bestemt økonomisk forløp, vil arte seg. Den politiske og sosiale historien som skisseres i hvert scenario er derfor bare en av mange historier som kunne knyttes til det økonomiske forløpet en har i bunn.

Scenarieteknikkens styrke må vel nettopp være at ved å renonsere på de formelle krav vi vanligvis stiller til prognoser, kan en gjøre forsøk på å forfølge prosesser som vi ikke klarer å håndtere ved hjelp av tradisjonelle framskrivningsteknikker.

Er en seg bevisst begrensningene, framstår scenarieteknikken som en nyttig formalisert metode som kan bidra til større oversikt over det farvann vi beveger oss i. Scenarieanalyser kan ha verdi i ulike stadier av den makroøkonomiske planleggingsprosessen. De kan tidlig i prosessen gi et bidrag til å kartlegge mulighetsområdet for samfunnsutviklingen, og de kan i en senere fase anvendes for å teste robustheten av alternative strategier for økonomisk politikk. Med den store usikkerheten som råder om utviklingen i internasjonal økonomi, kan det spesielt være nyttig å tenke igjennom hvordan en skal håndtere ekstreme situasjoner på en rasjonell måte.

Framstillingsformen

Scenariegruppen har funnet fram til en god presentasjonsform. Framstillingen er poengtert og tilgjengelig uten å virke lettvint (her har både Finansdepartementet, og andre økonommiljøer mye å hente). Idéen med å avrunde hvert scenario med betraktninger av en fiktiv utenlandsk observatør fungerer godt og bidrar til stilistisk avveksling. Figurene er gjennomgående letteste og støtter godt opp under teksten. Oppsummeringen av sentrale forutsetninger og resultater i scenariene, samt virkningsberegninger på tvers av scenariene, er samlet i et eget hovedkapittel bak i boka. Denne redigeringen gir større frihet ved beskrivelsen av utviklingen i de enkelte scenariene.

Fri beskatning for kommunene og det nye inntektssystemet

Innføring av fri beskatningsrett for kommunene endrer forutsetningene for kommunenes inntektssystem. I denne artikkelen diskuteres hvordan utjevningen mellom kommunene kan ivaretas ved fri beskatningsrett. Det konkluderes med at inntektsutjevningen bør være avhengig av kommunenes skattesatser.

AV
JØRN RATTSSØ*

1. Innledning

Spørsmålet om fri beskatningsrett for kommunene er blitt aktuelt i den offentlige debatt. Det handler om at kommunene selv skal kunne bestemme sine skattesatser, også for inntektsskatten. I denne forbindelse er det reist spørsmål om inntektssystemet for kommunene kan ivaretas i en situasjon med fri beskatningsrett.

Artikkelen behandler krav til utforming av inntektssystemet ved innføring av fri beskatningsrett for kommuner og/eller fylkeskommuner. Det er de prinsipielle spørsmål som diskuteres. Den viktigste forenkling som gjøres er en forutsetning om at kommunenes skatteinntekter er knyttet til én skattetype, bestemt av en skattesats og en fastlagt skattbar inntekt.

Det foreligger en betydelig litteratur om utjevningsordninger mellom kommuner (equalisation grants). Her inngår også diskusjon om inntektsutjevning. Musgrave (1961) representerer et banebrytende bidrag om skatteutjevning. King (1984) gir en moderne framstilling. Vår behandling av alternative løsninger tar utgangspunkt i hovedresultater fra denne litteraturen.

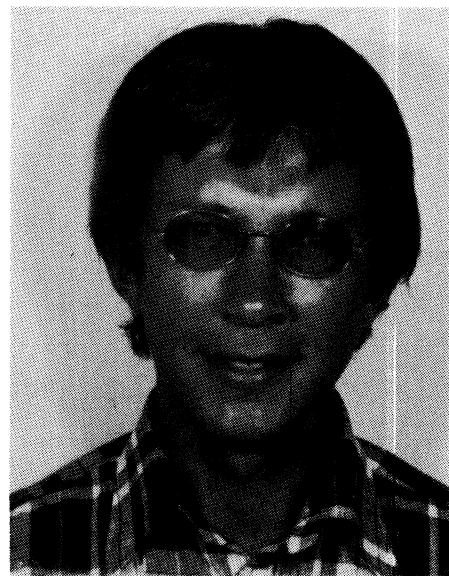
* Jørn Rattsø er cand. oecon. fra 1978. Han er nå førsteamanuensis ved Institutt for Økonomi, Universitetet i Trondheim.

2. Argumentene for lokal beskatningsrett.

Det er to hovedargumenter for å gi kommunene ansvar for en stor del av det offentlige tjenestetilbud. For det første kan kommunene bedre enn staten fange opp befolkningens forskjellige ønsker om offentlige ytelser rundt om i landet. For det andre kan kommunene foreta en bedre avveining av nytte kontra kostnader ved de enkelte aktiviteter. Dette kan kalles «det økonomiske ansvars prinsipp». Det er viktig at finansieringsordninger for kommunene sikrer et lokalt ansvar for virksomheten. Lokal beskatningsrett kan være et virkemiddel for å gi kommunene ansvar for omfanget av sitt tjenestetilbud.

I et system hvor staten fastlegger beskatningen for kommunene kan de ikke selv foreta noen avveining om hva som er rett omfang av aktivitetsnivået. Kommunene bestemmer kun prioriteringer innenfor en gitt budsjettamme (og gitt lovverk, forskrifter m.v.), og staten får i prinsippet ansvaret for den økonomiske situasjon i alle kommuner. Det betyr en sterk konsentrasjon av oppmerksomhet og ansvar til staten. I Norge er ikke eiendomsskatten og avgiftene betydelige nok til å bidra til lokalt ansvar for inntektssiden.

Det er to argumenter mot beskatningsrett som må vurderes. For det første representerer de store forskjeller i skattegrunnlag mellom kommune et problem. De kommuner med lavest skattegrunnlag oppnår relativt lite merinntekt ved å øke skattesatsene. Vi vil her vise at en utjevningsordning kan konstrueres for å løse

Jørn Rattsø

dette problemet. For det andre kan et system med lokal beskatningsrett føre til uønsket økning i skattenivået. I litteraturen uttrykkes det bekymring for at de lokale folkevalgte organer kan være for svake til å motstå presset fra det kommunale byråkrati og lokale interessegrupper for høyere aktivitet og høyere utgifter. På den annen side kan en lokal beskatningsrett være et virkemiddel for nettopp å styrke de folkevalgte og innbyggernes innflytelse.

3. Kort om prinsippene for inntektssystemet.

I litteraturen er det bred enighet om de viktigste faktorer det skal tas hensyn til i statstilskudd for å sikre utjevning mellom kommunene. Det fundamentale begrep i teorien for utjevningstilskudd er «nytte/ytelsesforholdet» lansert av Thurow (1970). Utjevningsordningene skal sikre et likt forhold mellom nytte og ytelse i alle kommuner. Forenklet kan nytten beskrives ved de lokale tjenestetilbud og ytelsen ved den skatt som betales, skattesatsen.

Det er således to typer forhold som kan betinge utjevningstilskudd: For det første ulikt inntektsgrunnlag i kommunene som gjør at kommunenes skatteinntekt varierer selv om de har samme skattesats. For det andre ufrivillige kostnads- eller etterspørselsfaktorer som gjør det nødvendig med ulike ugifter pr. innbygger for å oppnå et likt tjenestetilbud.

Prinsippet om nytte/ytelsesforholdet betyr at det lokale tjenestetilbudet må sees i forhold til det lokale skattenivå. En høyere skattesats i en

kommune skal muliggjøre et høyere tjenestetilbud. Det er forholdet mellom disse som er avgjørende for statstilskuddet – hvor mye kommunene «får ut av» skattenivået. Generelt betyr dette at et utjevningstilskudd skal være avhengig av skattesatsen i kommunen. Tilskuddet skal sikre at den økte inntekt av en økning i skattesatsen utjevnes. Dette er et kjernepunkt som skal diskuteres nedenfor.

4. Kort om dagens inntektssystem.

Det nye inntektssystemet som ble innført i 1986 er dokumentert i Ot.prp. nr. 48 (1984-85) «Om endringer i loven vedrørende inntektssystemet for kommunene og fylkeskommunene». En bred evaluering av systemet er gitt i Rattsø (1987). Inntektssystemet har innført et klart skille mellom utgiftsutjevning og inntektsutjevning. Utgiftsutjevning skal ivareta forskjeller i ufrivillige kostnads- og etterspørselsfaktorer som nevnt ovenfor. Den er organisert som rammetilskudd for de enkelte sektorer. Inntektsutjevningen skal primært kompensere for forskjeller i inntektsgrunnlag. Staten bestemmer hvor stor vekt som skal legges på de forskjellige elementer. Dimensjoneringen av dagens inntektssystem synes først og fremst å være bestemt ved arvstørrelsen på de mange tilskuddsordninger som ble samlet i de enkelte rammetilskudd. Det er et aktuelt tema om størrelsesforholdet mellom inntektsutjevningen og utgiftsutjevningen er tilfredstillende.

Det klare skillet gjør at vi kan se bort fra utgiftsutjevningen nedenfor. De hensyn utgiftsutjevningen skal ivareta er uavhengig av skattesystem. Størrelsen på de beløp som stilles til disposisjon for utgiftsutjevningen bør riktignok sees i sammenheng med skatteutformingen, men det berører ikke de prinsipielle sider som behandles her.

5. Inntektsutjevning etter dagens inntektssystem.

Det kan være et fruktbart utgangspunkt å se på en løsning hvor utformingen av inntektsutjevningen beholdes som nå, selv når det er innført lokal beskatningsrett. Det forutsettes at alle kommuner skal sikres en minimum samlet inntekt pr. innbygger, som består av skatteinntekt og statstilskudd for inntektsutjevning.

Skatteinntekten pr. innbygger i

kommune j settes lik T^j og TG er gjennomsnittlig skatteinntekt pr. innbygger (veid) i alle kommuner. Staten skal sikre en minste samlet inntekt som skal sees i forhold til gjennomsnittsinntekten. Det antas at kommunene skal ha en minste inntekt tilsvarende en andel a av gjennomsnittlig skatteinntekt pr. innbygger. Inntektsutjevningen til kommune j , IU^j , vil utgjøre:

$$(1) \quad IU^j = a \cdot TG - T^j$$

Kommuner som har positiv IU^j skal motta tilskudd som er avviket mellom den fastlagte minimum skatteinntekt ($a \cdot TG$) og faktisk skatteinntekt (T^j) pr. innbygger. Generelt gir denne ordning ikke noe insentiv for kommuner med skatteinntekt pr. innbygger under normen til å styrke sitt eget inntektsgrunnlag. Den påvirker heller ikke skatteinntektene for de kommuner som ligger over minsteinntekten.

I prinsippet kan utjevningen skje på denne måten selv om kommunenes skattesatser varierer. Staten bestemmer selv minsteinntektsnivået. Kommuner med lavere skatteinntekt får et tilskudd tilsvarende avviket fra denne, uavhengig av hva slags skattesats de anvender.

Det er to hovedproblemer med dette opplegget. For det første vil kommuner som har en skatteinntekt under minsteinntekten ha et sterkt insentiv til å redusere skattesatsen til et minimum for å få størst mulig statstilskudd. Hvis en slik kommune øker skattesatsen vil statstilskuddet bli redusert og den vil fortsatt få en samlet inntekt pr. innbygger tilsvarende minsteinntekten pr. innbygger. Slike kommuner kan bare få høyere skatteinntekter pr. innbygger over minsteinntekten, og de vil da miste statstilskudd. Dette insentiv for lave skattesatser kommer i tillegg til at disse kommunene ikke har noe insentiv til å styrke inntektsgrunnlaget.

For det andre vil økningen av inntektene pr. innbygger ved en lik økning av skattesatsen variere sterkt mellom kommunene. De kommunene som ligger klart under minsteinntekten vil som nevnt ikke få noen økt inntekt fordi statstilskuddet reduseres tilsvarende. De kommuner som i utgangspunktet har skatteinntekter pr. innbygger like under minsteinntekten vil få økt inntekt kun for den del som overstiger minsteinntekten etter

økt skattesats. Kommuner med skatteinntekter pr. innbygger over minsteinntekten i utgangspunktet vil få en økning i skatteinntektene avhengig av det lokale inntektsnivå. Blant disse vil en kommune med 50% høyere skattbar inntekt pr. innbygger enn en annen, få 50% mer skatteinntekt pr. innbygger av et prosentpoengs økning i skattesatsen.

Denne forskjellen i skatteinntekts-effekt av en lik økning i skattesatsen strider mot prinsippet om likt forhold mellom nytte og ytelse som vi etablerte foran. Alle skatteyttere uansett bosted øker ytelsen med en lik økning av skattesatsen. Men økningen i nytte vil variere fordi forskjellen i kommunenes økte skatteinntekter gjør at økningen i det kommunale tjenestetilbud vil variere. Dette prinsippet tilsier at tilskuddssystemet bør utformes slik at en viss økning av skattesatsen gir økning av inntektene i alle kommuner.

6. Inntektsutjevning med standard skattesats.

Insentivet til lavest mulig skattesats for kommuner innenfor minsteinnteksordningen skyldes at kun skatteinntekt pr. innbygger påvirker statstilskuddet. Dette kan løses ved at det tas utgangspunkt i en standard skattesats for alle kommuner. Inntektsutjevningen basert på en standard skattesats kan framstilles ved eksplisitt å trekke inn skattbar inntekt pr. innbygger i kommune j , Y^j , og gjennomsnittlig skattbar inntekt pr. innbygger (veid), YG . Inntektsutjevningen kan beskrives ved:

$$(2) \quad IU^j = t \cdot a \cdot YG - t \cdot Y^j = t(a \cdot YG - Y^j)$$

Et slikt system kan benevnes som ikke-ytellesavhengig inntektsutjevning, – statstilskuddet er uavhengig av kommunenes egne ytelser målt ved skattesatsen. Gitt skattesatsen er det avviket mellom skattbar inntekt pr. innbygger i kommunen og minstenivået for skattbar inntekt som bestemmer statstilskuddet. Kommunene innenfor minsteinnteksordningen kan nå ikke øke statstilskuddet ved å redusere skattesatsen. Statstilskuddet er uavhengig av kommunenes valg av skattesats.

Merinntekten ved å øke skattesatsen vil for alle kommuner være proporsjonal med skattbar inntekt pr. innbygger. Det vil således være be-

tydelig forskjell i forholdet mellom nytte og ytelse. En slik ordning bidrar ikke til å utjevne forskjellene i effekt av endring i skattesatsene mellom kommunene.

7. Inntektsutjevningen avhengig av kommunenes skattesatser.

Vi forutsetter nå at inntektsutjevningen varierer med skattesatsen i kommunene. Skattesatsen for kommune j er t^j . Inntektsutjevningen blir avhengig av skattesatsen i hver kommune når vi innfører denne i formel (2):

$$(3) \quad IU^j = t^j a YG - t^j Y^j = t^j (a YG - Y^j)$$

Dette systemet kan kalles ytelsesavhengig inntektsutjevning, – statstilskuddet varierer med kommunenes ytelser målt ved skattesatsen. Alle kommuner med minstenivå for skattbar inntekt pr. innbygger høyere enn egen skattbar inntekt får statstilskudd for å sikre en minsteinntekt. Ved en slik ordning vil minsteinntekten variere med skattesatsen i kommunene. Staten sikrer en minste skatteinntekt pr. skatteøre. Kommuner som kommer inn under minsteinnteksordningen får en samlet inntekt lik $t^j a YG$. Minsteinntekten er følgelig økende med skattesatsen for disse kommunene. Det er heller ikke her noe insentiv til å holde lavest mulig skattesats for kommuner med svakt skattegrunnlag.

Et opplegg hvor statstilskuddet er avhengig av skattesatsen i den enkelte kommune gjør at alle kommuner kan øke sine inntekter ved å øke skattesatsen, som ved en standard

skattesats. En økning i skattesatsen med ett prosentpoeng vil gi en økning i inntekten med 1% av minstenivået for skattbar inntekt pr. innbygger for kommuner under minsteinnteksgrensen og økningen skjer i form av statstilskudd. Kommunene kan altså øke statstilskuddet ved å øke skattesatsen. En tilsvarende økning for kommuner over minsteinntekten gir en økning i inntekten med 1% av deres eget skattegrunnlag. Det vil blant disse kommunene fortsatt være forskjell i inntektsøkningen proporsjonal med forskjellen i skattbar inntekt pr. innbygger.

8. Alternative utforminger av inntektsutjevningen.

En modifikasjon av dagens inntektsutjevning slik at den varierer med kommunenes skattesatser gjør at alle kommuner under minsteinntekten får like stor økning i samlet inntekt pr. innbygger av en like stor økning i skattesatsen. Dette er i samsvar med prinsippet om likt forhold mellom nytte og ytelse. Denne effekten oppnås ved at statstilskuddet øker med økende skattesats. Det kan gjøres ved å sette en øvre grense for skattesatsen i utjevningssystemet (selv om kommunene kan velge å ha høyere skattesats enn den øvre grense) eller ved å innføre et degressivt element som gir avtagende økning i statstilskudd med økende skattesats over et visst nivå.

En minsteinnteksordning som har vært diskutert hittil påvirker ikke fordelingen mellom kommunene over minstenivået, og en tilsvarende utjevning av effekten av økt skattesats

finner ikke sted blant disse. Den modifiserte minsteinnteksordningen har fortsatt det problem at den ikke stimulerer kommuner under minsteinntekten til å styrke sitt inntektsgrunnlag. Det kan innføres ordninger som sikrer insentiv for alle kommuner til å styrke inntektsgrunnlaget og som sikrer utjevning overfor kommuner med inntekt over minsteinntekten. Også slike systemer kan utformes for situasjoner med og uten fri beskatningsrett. Det faller utenfor rammen av denne artikkelen å diskutere slike alternative inntektsutjevninger.

9. Sluttmerknader.

Etter økonomiske kriterier bør inntektsutjevningen være avhengig av kommunenes skattesatser i et system med fri beskatningsrett. En slik ordning sikrer en utjevning av den merinntekt kommunene oppnår ved å øke skattesatsen. Det kan være ønskelig å begrense kommunenes muligheter til å øke statstilskuddet ved å øke skattesatsen.

REFERANSER:

- D. King (1984), Fiscal Tiers. London, Allen & Unwin.
- R. Musgrave (1961), Approaches to a Fiscal Theory of Political Federalism. I boka Public Finances: Needs, Sources and Utilization, National Bureau of Economic Research.
- J. Rattsø (1987), Evaluering av kommunenes inntektssystem. Rapport 4/87, Kommunal-økonomisk Forskning, NORAS.
- L.Thurow (1970), Aid to State and Local Governments. National Tax Journal 33, 1, 23-35.

Sosialøkonomen beklager

I november-nummeret av Sosialøkonomen var det dessverre en alvorlig trykkfeil i leder-artikkelen, tredje siste avsnitt. Avsnittet skal lyde slik:

«Den samlede virkningen på lønningene er usikker. Sett over et lengre tidsrom enn ett år vil trolig virkningen via økt etterspørsel dominere. Siden den direkte virkningen av økt etterspørsel på importen er entydig, følger at skattelettelse med stor sannsynlighet virker negativt på utenriksøkonomien.»

Dessverre var forfatter-navnet på minnetalen over Knut Getz Wold i desember-nummeret falt ut. Talen var skrevet av Eivind Erichsen. Sosialøkonomen beklager.

red.

Analysen av utviklingen på kredittmarkedet i Norges Banks Kvartalsrapport nr. 3/87

Svar på Steinar Juels kommentar i Sosialøkonomen nr. 10, 1987

AV
ANNE BERIT CHRISTIANSEN
OG AUDUN GRØNN*

I en kommentar i Sosialøkonomen nr. 11/87 stiller Steinar Juel seg kritisk til deler av Norges Banks analyse av utviklingen på kredittmarkedet 1. halvår 1987. Kritikken rettes for en stor del mot måten Kredittbudsjettet er blitt stilt opp på i Nasjonalbudsjettene, men også mot Norges Banks omtale av utviklingen på kredittmarkedet. Juels innvending mot Kredittbudsjettet er at dette er en sammenblanding av netto- og bruttostørrelser. Innenlandsk kreditttilførsel føres opp brutto, mens kapitalinngangen føres netto. Det vil derfor være misvisende å summere disse to størrelsene slik som i Kredittbudsjettet og i Norges Banks analyse. Juel skriver videre at dersom Norges Banks analysemetode legges til grunn, vil vi kunne komme til den konklusjon at utviklingen på kredittmarkedet både i 1985 og 1986 var i samsvar med myndighetenes opplegg.

Før vi går nærmere inn på Juels kritikk, kan det være på sin plass å redegjøre for bakgrunnen for den analysen Norges Bank foretok. Utviklingen første halvår 1987 var preget av avdemping og/eller fall i flere indikatorer for utviklingen i innenlandsk etterspørsel. Mest markert var reduksjonen i indikatorene for privat konsumetterspørsel. Arbeidsmarkedet virket imidlertid strammere enn

antatt. Samtidig med dette var det fremdeles sterk vekst i innenlandsk kreditttilførsel, og spørsmålet som stadig ble reist var: «Hvor blir det av alle pengene?» Dette spørsmålet ville vi forsøke å besvare. Derneft ønsket vi å undersøke om det var samsvar mellom utviklingen på kredittmarkedet og den realøkonomiske utviklingen ved å sammenligne økningen i netto finansgjeld beregnet på grunnlag av kredittmarkedsstatistikken, utenriksregnskap mv., og netto finansgjeld beregnet på grunnlag av utviklingen i etterspørsel og inntekter. Erfaringene fra 1985 og 1986 tydet nemlig på at indikatorene for realøkonomien ikke helt klarte å fange opp den sterke etterspørselsveksten. En nærmere analyse av utviklingen i finansielle størrelser kunne derfor være et nyttig supplement ved vurderingen av den realøkonomiske utviklingen. Formålet med vår analyse var ikke å dele ut «karakterer» for i hvilken grad det kredittpolitiske opplegget var gjennomført.

Spørsmålene vi stilte oss forsøkte vi å besvare på grunnlag av rene økosirk-betraktninger – en «flow of funds»-analyse av faktisk utvikling 1. halvår 1987. En av de konklusjonene vi kom fram til basert på dette, var at det var sammenheng mellom utvikling på finanssiden og realsiden i økonomien – dvs. det kunne forklares hvor pengene ble av.

Juel hevder at vi som «forklaring» på den høye innenlandske kreditttilgangen i 1. halvår 1987, viser til den nettokapitalutgang som fant sted. Dette er ikke riktig. Det vi påpeker er at det basert på rene økosirk-betraktninger er sammenheng mellom den

høye innenlandske kreditttilførselen og avdemping av realetterspørselen, fordi en stor del av kreditttilførselen har gått til oppbygging av finansielle fordringer (både innenlands og utenlands). Et annet spørsmål som vi i liten grad kom inn på, er om denne oppbyggingen av finansielle fordringer 1. halvår 1987 på litt lengre sikt kan virke etterspørselsstimulerende, og at dette kan være bekymringsfullt.

Juel fremhever videre i sin kommentar at netto kapitalinngang og innenlandsk kreditttilførsel ikke er sammenlignbare størrelser. Dette er vi selvfølgelig klar over, men for oss var det naturlig å ta utgangspunkt i Kredittbudsjettets oppstilling når vi som første ledd i vår undersøkelse ønsket å sammenligne faktisk utvikling med anslagene i Kredittbudsjettet. Det hadde selvfølgelig vært interessant å sette opp bruttotall for kapitalstrømmene til og fra utlandet også. Da hadde det imidlertid ikke vært mulig å få fram så «ferske» tall som de som ble presentert i kvartalsrapporten. Det eneste vi hadde tall for var en brutto utgang fra rederiene på 5–6 milliarder kroner. Her må man foreta en avveining mellom aktualitet og ønsket om en mest mulig fullstendig og riktig analyse.

Til slutt noen kommentarer til at Norges Banks analyse kan føre til en konklusjon om at «kreditttilførselen i 1985 og 1986 ble om lag som planlagt». For det første er ikke (nå er det vel riktig å si *var*) anslagene i Kredittbudsjettet bare ment som måltall for samlet kreditttilførsel, men også for *sammensettingen* av kreditttilførselen, spesielt gjelder dette fordelingen av kreditt mellom innland og utland.

* Anne Berit Christiansen og Audun Grønn er cand. oecon. fra h.h.v. 1983 og 1979. De arbeider nå i Økonomisk avdeling i Norges Bank.

Bedømt ut fra det siste kriteriet kan vi neppe si at kredittilførselen ble som planlagt. Dette gjelder også første halvår i 1987, noe som ble påpekt i kvartalsrapporten: «... Derimot var *sammensettingen* av kreditt-tilgangen *helt annerledes enn lagt opp til*. Låneetterspørselen ble i første halvår 1987 i langt større grad enn antatt dekket av innenlandske kredittkilder og følgelig i tilsvarende mindre grad dekket fra utlandet.» Igjen var det ikke poenget å diskutere hvilke pro-

blemer dette avdekket eller fører til. For det andre ble tross alt veksten i *samlet kredittilførsel*, slik som målt i Kredittbudsjettet, i 1985-86 15-20% høyere enn forutsatt.

Skal vi i ettertid vurdere den økonomiske politikken, må vi vel først og fremst gjøre det ut fra hva som er de «endelige» målsettingene, slik som utviklingen i realøkonomiske størrelser og priser. Vurdert ut fra slike mål var både finans- og penge- og kredittpolitikken i 1985-86 for ekspansiv,

enten en velger å karakterisere samlet kredittilførsel på 15-20% over måltallet som «om lag som planlagt» eller ikke. Sett i ettertid er det et mer interessant spørsmål om en grundigere analyse av utviklingen i finansielle størrelser på et tidlig tidspunkt disse årene kunne ha gitt oss et korrektiv ved vurderingen av de løpende realøkonomiske indikatorene. Særlig for privat konsum viste disse betydelig lavere vekst enn senere mer gjennomarbeidede nasjonalregnskaps-tall.

Svar fra Steinar Juel

Christiansens og Grønns innlegg er avklarende i forhold til den måten Norges Banks analyse i kvartalsrapport nr. 3/87 om kredittutviklingen i inneværende år er blitt brukt på. Jeg oppfatter det slik at Christiansen og Grønn er enige i at samlet kredittilførsel ikke er et godt styringsmål, eller en god indikator, for utviklingen i kredittmarkedet. Det hadde vært nyttig om Norges Bank hadde gått ut og presisert dette da enkelte nettopp brukte analysen til å hevde at kreditt-

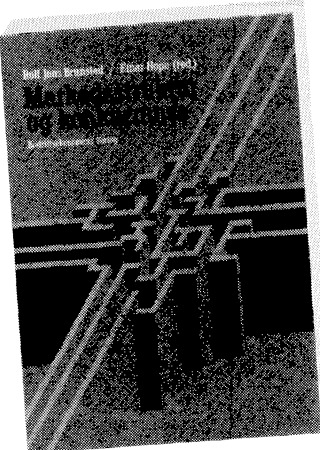
utviklingen i år samlet sett var i tråd med opplegget. Norges Bank må ta sin del av ansvaret for at analysen ble feilbrukt slik, i det enkelte formuleringer i kvartalsrapporten gir inntrykk av at Norges Bank mente det var bedre å bruke samlet kredittilførsel som indikator enn innenlandsk kredittilførsel, og at kredittutviklingen i 1987 (de første 6-7 måneder av året) om lag hadde vært som myndighetene hadde lagt opp til.

Svakheten med netto- og brutto-størrelse i kredittbudsjettet er noe som har eksistert i mange år. Dette har imidlertid ikke vært noe stort problem i og med at samlet kredittilførsel aldri har vært brukt hverken som styringsmål eller som indikator for kredittutviklingen. Den dagen en bruker samlet kredittilførsel som et styringsmål eller indikator, blir det imidlertid et stort problem at en summerer netto- og bruttotall. Jeg tolker Christiansen og Grønn slik at dette ikke blir aktuelt.

Begge innlegg mottatt av redaksjonen, desember 1987.

Boken om

Den «nye» konkurransepolitikken

inneholder følgende artikler:

- Velferdsteoretiske synspunkter på konkurranseformer, Kåre Petter Hagen
- Norsk konkurransepolitikk, Rolf Jens Brunstad
- Etableringsvilkår og konkurranse, Einar Hope
- Kostnader og priser i en monopolbedrift, Morten Berg
- Privatisering, Agnar Sandmo
- Urproduktiv profittsøking, Rögnvaldur Hannesson
- Omsettelige produksjonskvoter, Rögnvaldur Hannesson
- Markedskonkurranse, offentlige tiltak og foretaksstrategi, Kjell Grønhaug

Rolf Jens Brunstad/
Einar Hope
Markedsstruktur og konkurranse
Kr 196, – 202 s.

**Bedriftsøkonomens
Forlag**

Renteutviklingen i små åpne økonomier

De senere års liberaliseringsprosess har gjort konvensjonell teori for porteføljevalg stadig mer relevant å anvende både på det svenske og det norske kredittmarkedet og den danner utgangspunktet for Lars Hörngrens bok «On Monetary Policy and Interest Rate Determination in an Open Economy». Boken tar opp en rekke viktige penge- og kredittpolitiske temaer med vekt på virkningen av ulike måter å utforme systemet for bankenes låneadgang i sentralbanken og kapitalbevegelsenes rolle i rentepolitikken. Dessverre gir boken, såvidt vi kan bedømme, ingen klare retningslinjer for hvordan

AV

MORTEN JENSEN OG VIDAR KNUDSEN

Innledning

Virkemåten til det norske penge- og kredittmarkedet har endret seg svært mye de siste fire–fem årene. Mest oppmerksomhet har private husholdningers nye muligheter og deres store villighet til å lånefinansiere løpende forbruk eller investeringer i varige forbruksgoder fått. Disse nye mulighetene har bl.a. gitt seg uttrykk i boomene i 1985 og 1986 med svært høy konsumvekst og historisk sett uhørt negative sparerater. Andre deler av kredittmarkedet har imidlertid også opplevd store forandringer. Dette gjelder særlig obligasjonsmarkedet og i noen grad sertifikatmarkedene, som ble åpnet så sent som i 1985. Vi har dessuten sett en eksplosjonsartet utvikling i finansmarkedenes evne til å kanalisere kreditt utenom bankvesenet. Mulighetene for tilpasninger ved å ta posisjoner i fremmed valuta og antall tilgjengelige valutainstrumenter har også vokst svært mye.

Alt i alt er det derfor rimelig å hevde at vi nå står overfor et kredittmarked som har lite med tradisjonell norsk tenkning omkring administrativt fastlagt (lavt) rentenivå og kvantumsrasjonering av kreditt på et detaljert nivå å gjøre. I det Reviderte Nasjonalbudsjett for 1987 blir da også poenget klart slått fast når det sies at:

«Enten en ser dette fra et makroøkonomisk styrings-synspunkt eller fra publikums side, er den viktigste endring i kredittpolitikken at den tradisjonelle kreditt-rasjoneringen i det alt vesentlige er avviklet. I motsetning til tidligere kan nå bedrifter og husholdninger med tilfredsstillende sikkerhet i hovedsak oppta så mye lån de ønsker så lenge de er villige til å betale gjeldende rente på kredittmarkedet.»

Hvordan et slik «nytt» kredittmarked virker sies det på bakgrunn av de begrensede erfaringer man til nå har høstet, ikke altfor mye om utover at renten i en liten åpen økonomi som den norske

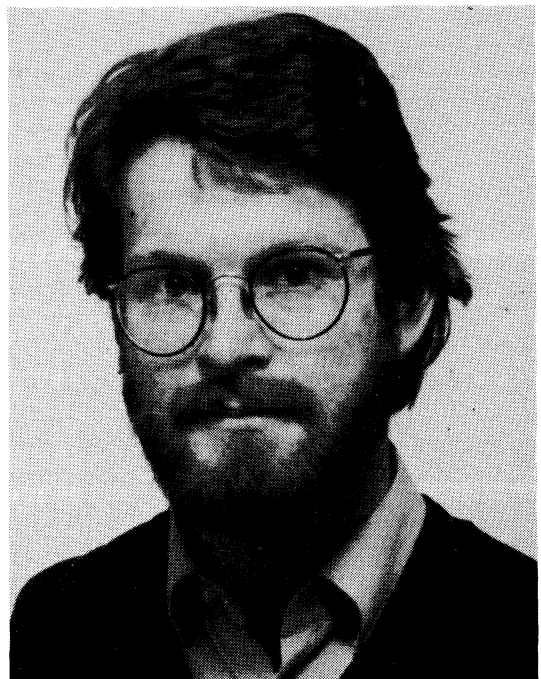
man skal utforme en rasjonell selvstendig pengepolitikk utfra et makroøkonomisk styringssynspunkt. Dersom kapitalbevegelsene mellom Norge og omverdenen liberaliseres ytterligere, vil etter alt å dømme den viktigste kanal for norske myndigheters påvirkning av rentenivået ligge i en *vellykket inntektspolitikk* eller i å ha kontroll over *finanspolitikken* og dermed over balansen i utenriks-økonomien. I såfall kan man inkassere de potensielle allokeringsegevinstene som ligger i frie kapitalbevegelser, men man må samtidig akseptere at rentenivået i stor grad følger av det utenlandske.

«må benyttes til å nå mål for valutakursen og valuta-beholdningen, og at kredittomfanget da langt på vei vil tilpasse seg det rentenivå som er nødvendig av kursstyringshensyn».

I den grad man likevel har noen mulighet til å påvirke det innenlandske kredittmarkedet, vil renten i høyere grad enn tidligere måtte spille en rolle som *virkemiddel* i stedet for å være en *målvariabel*:

«En uønsket etterspørsel etter lån til gjeldende rentenivå vil nå i større grad måtte møtes med å tilpasse renten»

På bakgrunn av den erkjennelsen som er vokst fram om endringene i det norske kredittmarkedet kastet vi oss med store forventninger over Lars Hörngrens bok «On Monetary Policy and Interest Rate Determination in an open economy». Hörngren arbeider ved Handelshøy-

Morten Jensen, cand. oecon. fra 1981, arbeider i ECON.

skolen i Stockholm og boken utgjør hans doktorarbeid. Utgangspunktet er hele tiden konvensjonell teori for porteføljevalg som de senere års liberaliseringsprosess har gjort stadig mer relevant å anvende både på det svenske og det norske kredittmarkedet. På samme måte som i det Reviderte nasjonalbudsjettet påpeker Hörngren i sitt innledningskapittel at den lovtekniske dereguleringen av det svenske kredittmarkedet i stor grad først har kommet etter at markedsutviklingen har gjort tidligere reguleringsambisjoner svært vanskelig å gjennomføre. Som viktigst i denne sammenheng fremheves utviklingen av det såkalte gråmarkedet og den stadig sterkere integrasjon av kredittmarkedene over landegrensene. For Norges del har nye tilpasningsmuligheter internasjonalt dessuten blitt nødvendiggjort av de store positive og negative ubalansene vi har hatt i norsk utenriksøkonomi de siste årene.

Gråmarkedet

Resten av Hörngrens bok tar opp problemstillinger omkring virkemåten til et deregulert penge- og kredittmarked og begynner i kap. 2 med en drøfting av samspillet mellom banksektoren og gråmarkedet ved ulike utforminger av penge- og kredittpolitikken. I motsetning til drøftingene i resten av boken er modellapparatet i dette kapitlet vanskelig å trenge ordentlig inn i, og så vidt vi kan forstå har banksektorens tilpasning ingen klar forankring i den porteføljeteori som det ellers legges stor vekt på. Det er heller ingen låneadgang i sentralbanken. At modellen gjelder en lukket økonomi er også en svakhet. Noen hovedpoenger om overveltningsmekanismer mellom et bankvesen myndighetene disponerer virkemidler overfor, og et uregulert gråmarked kommer likevel klart fram. Den viktigste er at dersom bankene har muligheten til å tiltrekke seg midler – eller «funde» seg – kortsiktig i pengemarkedet ved utlegging av sertifikater (i Norge betyr særvilrårsinnskudd mye i denne sammenheng), så kan de *forsøke å motvirke*

sentralbankens likviditetsstyring ved å legge ut sertifikater. Pengemarkedsrenten drives i så fall opp og – om utlånsrentene i bankene ikke øker like mye – vil lønnsomheten og dermed omfanget av kredittformidling i gråmarkedet gå ned. Om på den annen side bankene velger å redusere utlånene sine som svar på redusert likviditet, vil utlånsrenten kunne gå opp mer enn penge-markedsrenten og dermed føre til økt aktivitet i gråmarkedet.

Et likvid obligasjonsmarked i Norge?

Et viktig poeng i denne sammenheng er at de virkemidlene som sentralbanken har bare treffer den «regulerbare» delen av kredittmarkedet og dermed bringer inn allokeringsmessige skjevheter. Mer nøytrale måter å trekke inn likviditet på ville derfor vært nyttig. Lærebøkernes obligasjonsmarkeder er imidlertid av en rekke grunner vanskelig å ty til i Norge. For det første har ikke den norske stat hatt noe behov for å finansiere underskudd i de offentlige budsjetter slik tilfellet har vært i de fleste andre OECD-land. Norge utmerker seg med at den offentlige sektor har en betydelig *positiv* netto fordringsposisjon overfor privat sektor. Dermed er det norske markedet for statsobligasjoner eller offentlig gjeld blitt klart mindre likvid enn i de fleste andre land. Paradoksalt nok kan man si at de sunne statsfinansene i Norge er medvirkende til at vi ikke har det nyttige pengepolitiske instrument et likvid statsobligasjonsmarked representerer.

En annen viktig grunn til at obligasjonsmarkedet er så tynt i Norge har å gjøre med etterlevninger fra plasseringsplikten. En rekke aktører i finansmarkedene – bl.a. bankene, forsikringsselskapene og pensjonskassene – ble tidligere pålagt å kjøpe – først og fremst private – obligasjoner med lav fast avkastning. Resultatet er at disse institusjonene nå sitter med store beholdninger av slike såkalte lavkupongobligasjoner og dermed, med det høye rentenivået vi nå har, også med store urealiserte kurstap. Obligasjonene bringes i liten grad ut på markedet fordi tapene i så fall må realiseres. Dette kan synes irrasjonelt for sosialøkonomer, men vårt inntrykk er at det i mange sammenhenger har en skyggepris å belaste de løpende resultatregnskapene med tap; bl.a. av hensyn til utviklingen i aksjekursene. Dessuten vil selvsagt renteforventningene til en hver tid spille en rolle for når det er fornuftig å selge av obligasjonsbeholdningen. Etterhvert som de eldre obligasjonene innløses og volumet av markedstilpassede obligasjoner øker, vil imidlertid et bedre marked med basis i frivillig kjøpte obligasjoner kunne vokse fram.

Vidar Knudsen, cand. oecon. fra 1983, arbeider i Den norske Creditbank.

Sentralbanken: Lender of first resort?

Selv i land med store og likvide obligasjonsmarkeder er markedsoperasjoner et for lite fleksibelt instrument i likviditetsstyringen. I mange land har bankene derfor hatt en eller annen form for låneadgang i sentralbankene. F.eks. hadde norske banker i oktober 1987 gjennomgående tatt opp dagslån og fastrentelån i Norges Bank for i alt 56 mrd. kroner. Man kunne således være fristet til å kalle sentralbanken «lender of first resort» og renten på sentralbanklån har derfor vært viktig for pengemarkedsrenta. Kapittel 3 av Hörngrens bok inneholder en treff-

ende og innsiktsfull analyse av ulike måter å utforme systemet for bankenes adgang til å låne i sentralbanken. Utgangspunktet er en modell for den kortsiktige likviditetstilpasningen i et finansmarked som består av banksektoren, husholdningene og sentralbanken. Husholdningene plasserer sin portefølje i penger, kortsiktige papirer og i utenlandske obligasjoner alt etter hvor de får størst avkastning. Bankenes tilpasningsproblem består – litt forenklet – i å avgjøre hvor mye de, gitt innskuddsmassen og plasseringene i kortsiktige rentebærende papirer, må låne i sentralbanken for å innfri sine reservekrav. Reservekravene kan alternativt innfris ved salg av kortsiktige papirer og det oppstår dermed en avveining mellom disse to «finansieringsmåtene». Sentralbanken på sin side styrer valutakursen slik at kapitalbevegelser for gitt rente slår rett ut i valutareservene og står dessuten for dagslånene til bankene.

Åpent «discount window»

Slik det svenske systemet for sentralbanklån tidligere var utformet, kunne bankene låne så mye de ville til en gitt rente. *Tilbudskurven* for sentralbankkreditt var altså vannrett. Dette kalles gjerne et «completely open discount window». Et lukket «discount window» har vi når det ikke er mulig å ta opp dagslån i sentralbanken. I tilfellet når bankene har *ubegrenset* låneadgang i sentralbanken til en gitt rente, vil denne renten utgjøre alternativkostnaden for alle bankens disposisjoner og vil dermed også bestemme pengemarkedsrenten. Endringer i sentralbankrenta vil i en slik situasjon være et effektivt middel til å påvirke pengemarkedsrenten og det vil være en-til-en sammenheng mellom endringer i de to rentesatsene. Forsøk på likviditetsstyring fra sentralbankens side vil derimot ha relativt liten effekt. F.eks. vil et sentralbanksalg av obligasjoner i første omgang virke likviditetsinndragende, men bankene kan snu seg og låne det de vil. Et liknende poeng gjelder kapitalbevegelser. En kapitalutgang vil f.eks. skje ved at bankene kjøper valuta i sentralbanken og i første omgang derfor tappes for likviditet. Men ved ubegrenset låneadgang i sentralbanken kan bankene snu seg og låne den ønskede likviditeten. Et slikt system vil derfor innebære nærmest en automatisk likviditetsmessig sterilisering av kapitalbevegelser. Ønsker man å stabilisere kapitalbevegelser er derfor ikke en slik låneadgang fornuftig. Fordi pengemarkedsrenten hele tiden vil være fast og knyttet til renten på sentralbanklån, vil ikke kapitalutgangen virke til å redusere pengemengden og drive renten opp. Dermed vil heller ikke kapitalbevegelser automatisk bli motvirket av kompenserende rentebevegelser innenlands. Slike renteendringer vil kreve diskrete beslutninger om å endre sentralbankrenta.

Vi har til nå implisitt forutsatt at sentralbanken holder sin utlånsrente konstant. Om sentralbanken fører en fastrentepolitikk eller ofte benytter seg av renteendringer slik at det er knyttet usikkerhet til sentralbankrentens fremtidige nivå og utvikling, kan imidlertid ha betydning for rentedannelsen i pengemarkedet. Da vil nemlig pengemarkedet framstå som en alternativ finansieringskilde til sentralbanken med muligheter for ulikheter i forventningene om renteutviklingen i de to markedene. Endringer i sentralbankrenta vil da påvirke pengemarkedsrenta, men hvor mye avhenger av substitusjonsgraden mellom

de to markedene. Dersom sentralbanklån og lån i pengemarkedet oppfattes som nære substitutter, vil sentralbankrenten påvirke pengemarkedsrenta kraftig. Et poeng i denne sammenheng, som er relevant for Norge, er dessuten at man kan ha intertemporære effekter ved at dagslånsordningen innebærer at man får disponere et gitt antall kroner i én dag, men kan spre disponeringen over låneperioden som for tiden er en måned. Det man får låne senere i låneperioden avhenger da av hvor mye man låner idag. Når lånebehovet er usikkert vil dette redusere substituerbarheten mellom sentralbanklån og låneopptak i pengemarkedet og bidra til at renteutviklingen i pengemarkedet kan atskille seg noe fra sentralbankrenta. Dette har vi flere eksempler på i det norske pengemarkedet de seneste år.

Lukket «discount window»

Dette siste poenget bringer oss inn i en situasjon som egentlig ikke er treffende beskrevet ved ubegrenset mulighet til å låne i sentralbanken, ved at man treffer et tak for sine låneopptak i sentralbanken før eller senere, men samtidig har konstant rente fram til taket. Sentralbanken vil kunne presse bankene opp mot taket med markedsoperasjoner eller reservekrav. I en situasjon hvor alle bankene har nådd taket, vil bankenes marginale fundingrente være pengemarkedet. Renta i pengemarkedet vil derfor i en slik situasjon være helt «frigjort» fra sentralbankrenta som vil danne et gulv for renten i pengemarkedet. Markedsoperasjoner vil påvirke pengemarkedsrenten, mens sentralbankrentens høyde først og fremst vil påvirke bankenes lønnsomhet ved at de må betale mye eller lite for lån de likevel må ta opp. Dessuten vil man få en automatisk stabilisering av kapitalbevegelser ved at f.eks. kapitalinngang øker likviditeten innenlands og dermed drives rentenivået ned og reduserer innenlandske plasseringers relative lønnsomhet.

Dette systemet likner endel på den norske utformingen av bankenes låneadgang i Norges Bank. Man kan altså ikke – slik mange hevdet ifjor vinter – si at rentenivået innenlands i betydningen pengemarkedsrenten, entydig bestemmes av renta på låneopptak i Norges Bank. Pengemarkedsrenta bestemmes bl.a. av denne og forventningene til dens fremtidige utvikling. Nærheten i sammenhengen mellom de to rentesatsene vil avhenge av hvor gode alternativer de to finansieringskildene er og av lånekvotenes størrelse i forhold til lånebehovet. Bankenes utlånsrente påvirkes i tillegg direkte av en rekke andre kredittpolitiske virkemidler. Det er derfor ingenting i veien for at ulike rentesatser beveger seg i ulike retninger; i alle fall over kortere perioder.

I det norske systemet tar man nå ved innføringen av de såkalte F-lånene sikte på å implementere et klart skille mellom den kortsiktige likviditetsstyringen og markedet for mer langsiktige plasseringer. Poenget her er at det kan kreves en meget høy dagsrente for å ri av f.eks. devalueringsspekulasjoner og kapitalutganger, men det er ikke nødvendig at dette, slik tilfellet har vært til nå, får slå igjennom til markedene for den mer langsiktige kreditten. Disse lånene vil bidra til en bedret overensstemmelse mellom løpetiden på bankenes innlån og utlån. F-lånene har foreløpig ulike løpetider helt opp til 12 måneder og variasjoner i den «korte renten»

vil derfor få mindre virkning på den lange (bolig?) renta og på bankenes fortjenester. Årsaken er at bankene under det nye systemet vil kunne tilpasse seg slik at ikke hele deres lånebehov i Norges Bank består av dagslån. Rentesatser opp mot 50%, slik man opplevde før devalueringen i mai 1986, vil derfor bare treffe en del av deres sentralbanklån. Den kortsiktige marginale fundingkostnaden vil likevel være renten på D-lån.

Stigende tilbudsfunksjon av sentralbankkreditt

Hörngren går i sin bok inn for et system som er en slags mellomting av de vi har drøftet ovenfor og som gjaldt i Norge fram til mars 1986; nemlig en stigende tilbudsfunksjon for sentralbankkreditt. Sentralbankrenta vil da være høyere jo større lån bankene har tatt opp. Et slikt system kombinerer flere tiltrekkende egenskaper. Ved kapitalutgang vil f.eks. renta innenlands drives opp etterhvert som bankene øker sine lån i sentralbanken og bidra til å stabilisere kapitalbevegelsene. Et viktig poeng er det også at denne renteøkningen vil komme automatisk fordi man tilpasser seg en stigende likviditetstilbudsfunksjon. Sentralbanken ville altså ikke bevisst måtte endre – eller kanskje viktigst, heve – renten på en synlig og politisk vanskelig måte. Den må «bare» bestemme hvordan tilbudsfunksjonen skal se ut. Om man så har bestemte ønsker om rentenivået kan disse implementeres ved markedsoperasjoner som påvirker rentenivået via tilbudsfunksjonenes beliggenhet i forhold til bankenes lånebehov. Et slikt system, men med renteøkning bare på det marginale låneopptaket, ble implementert i Sverige omtrent samtidig som det ble forlatt i Norge og virker ifølge Hörngren relativt bra. (At Hörngren trekker denne konklusjonen er kanskje ikke særlig overraskende siden han er en av idémakerne.) Så vidt vi kan forstå har nok systemet klare fordeler overfor sine «konkurrenter» vurdert utfra sine makroøkonomiske egenskaper. Men vi synes Hörngren tar for lett på de allokeringsmessige problemene innenfor banksektoren idet systemet i praksis utformes som en tilbudsfunksjon overfor hver enkelt bank og det dermed kan oppstå stivheter i strukturen som hemmer de mest vekststerke bankene. Vi er heller ikke helt overbevist om at det er så mye mindre politisk følsomt å fastlegge en likviditetstilbudsfunksjon som i realiteten bestemmer rentenivået enn å fastlegge renten direkte. Vi tror sammenhengen er til å forstå og at i alle fall bankene vil legge stor vekt på å gjøre den forstått i situasjoner hvor renten stiger som følge av at bankene må tilpasse seg høyere på tilbudsfunksjonen. Et viktig praktisk poeng er dessuten at for situasjoner med store kapitalbevegelser og valutaspekulasjon – når Hörngren mener at systemet er på sitt aller beste – er det vanskelig på forhånd å lage et system som takler problemene. Den høyeste lånerenta i den svenske tilbudsfunksjonen er 16%; deretter er det konstant rente ved økning i sentralbanklånene. I Norge var renta, som nevnt, oppe i 50% i et forsøk på å hindre stor kapitalutgang i mai ifjor.

En viktig avveining i valg av «discount window»-system og brattheten i en eventuell likviditetstilbudsfunksjon har, som vi har sett, med stabilisering av kapitalbevegelser og innenlandsk likviditet å gjøre. Hörngren tar opp noen avveiningsproblemer av denne type i kapittel 4 «Optimal Monetary Policy Rules; the

Role of the Discount Window». Ut av all teknikken, som muligens hører hjemme i en doktoravhandling som denne, kommer det svært lite og til alt overmål gjelder drøftingen en lukket økonomi slik at hovedproblemstillingen fra kapittel 3 forsvinner helt.

Rentepariteter

I de tradisjonelle makroporteføljemodellene som er blitt beskrevet foran blir vanligvis porteføljevalgets sammenheng med rentestrukturen forutsatt uten noen nærmere begrunnelse for hvorfor man skulle plassere i andre objekter enn det med høyest avkastning. I en adferdsmessig mer tilfredsstillende, mikroteoretisk innfallsvinkel er forklaringen nært knyttet til eksistensen av usikkerhet, men denne teorien gir ikke de entydige resultatene som gjerne forutsettes i makromodellene. Likevel gir Hörngren seg i kast med det mikroteoretiske grunnlaget for virkemåten til penge- og kredittmarkedet. I en åpen økonomi blir det sentrale å drøfte eksistensen av såkalte risikopremier i valutamarkedet og muligheten til å påvirke disse på en systematisk måte. Som utgangspunkt for diskusjonen gis i kapittel 5 en sjeldent klar og informativ oversikt over sammenhengen mellom internasjonal renteavhengighet og risikopremier for utenlandsk valuta.

Sikrede valutaposisjoner

Hörngren starter med å ta utgangspunkt i noen internasjonale paritetsbetingelser. Spørsmålet om slike betingelser er oppfylt eller ikke viser seg å ha stor betydning for i hvilken grad innenlandsk rentenivå kan avvike fra det utenlandske, og i hvilken grad pengepolitikken kan brukes til å påvirke renten. Den første betingelsen kalles «Covered Interest Parity» (CIP), og går ut på at avkastningen på innenlandske plasseringer skal være lik avkastningen på utenlandske plasseringer korrigert for kostnadene ved å forsikre seg mot valutarisikoen knyttet til uteplasseringene ved kjøp av valuta i forward-markedet. Dette markedet, også kalt terminmarkedet, omfatter kjøp og salg av valuta for fremtidig levering. Om r_t og r_t^f er henholdsvis innenlandsk og utenlandsk nominelt rentenivå, s_t er (logaritmen til) spotvalutakurs og forwardvalutakursen, f_t er (logaritmen til) den prisen man idag avtaler for kjøp og salg av valuta på et framtidig tidspunkt, gjelder altså følgende sammenheng under CIP¹⁾

$$r_t = r_t^f + f_t - s_t$$

CIP kan sees på som en ren arbitrasjebetingelse. Hvis betingelsen er oppfylt, er det ikke mulig å arbitrere mellom ulike valutaer, dvs. å få rentegevinster, uten å ta valutakursrisiko. At CIP er oppfylt kan dermed sees på som et uttrykk for *perfekt kapitalmobilitet*. CIP gjelder strengt tatt bare for plasseringer som er identiske bortsett fra valutadenominering, og for Norges vedkommende er dette best oppfylt i eurokronemarkedet. Der tar handelen form av swapper mellom kroner og dollar, dvs. salg/kjøp av kroner mot dollar nå mot reversering

¹⁾ Strengt tatt er uttrykket i formelen fremkommet som en logaritmisk tilnærming til $F_t \cdot (1 + r_t^f) = (1 + r_t) \cdot S_t$, der F_t og S_t er hhv. forward og spot valutakursene.

av handelen på et fremtidig tidspunkt til en kurs som avtales idag. Forskjellen på termin- og spotkursen, terminpremien, bestemmes ut fra CIP, som dermed pr. definisjon er oppfylt. De fleste andre norske rentemarkeder er i varierende grad skjermet fra utlandet gjennom valutareguleringen, og kan derfor i prinsippet, og delvis også i praksis avvike fra eurokronerenten. Dessuten vil generell markedsineffisiens føre til at CIP ikke gjelder.

CIP er én likning mellom fire variabler, der som regel bare to er «gitt utenfra», nemlig renten ute og spotvalutakursen. Dette gir én «frihetsgrad», og CIP kan således også betraktes som en definisjon av forwardvalutakursen til gitt rentenivå hjemme. I såfall sier ligningen hva forward-kursen på valuta må være for at den risikofrie avkastningen på plasseringer ute og hjemme skal være like. Det at CIP er oppfylt fører derfor isolert sett ikke til noen restriksjoner på pengepolitikken. Endringer i innenlandsk rentenivå kan tenkes å føre til tilsvarende endringer i forward-kursen. En ser av uttrykket for CIP f.eks. at hvis innenlandsk og utenlandsk rentenivå er like blir forward-kurs lik spotkursen.

Åpne, «spekulative», valutaposisjoner

Dersom en imidlertid har andre forventninger om framtidig spotkurs enn den som gir seg uttrykk i forward-kursen, kan en gjennom å ta åpne posisjoner i valutamarkedet spekulere i at utviklingen skal gå slik en selv tror. Anta at forward-kursen i utgangspunktet ligger nær «markedets» forventning om framtidig spotkurs. Dersom sentralbanken nå f.eks. ønsker å drive opp det innenlandske rentenivået, vil forward-kursen øke dersom CIP skal gjelde. Forward-kursen – den pris man idag avtaler for kroner levert i neste periode – vil da bli liggende over den forventede framtidige spotkursen, og det vil bli lønnsomt med forward-kjøp av norske kroner, fordi det forventes at kronene kan veksles tilbake til utenlandsk valuta til en gunstigere kurs på oppgjørstidspunktet. Forward-kjøpene av norske kroner vil imidlertid gi kapitalinngang til Norge fordi bankene, som er motpart i forwardtransaksjonen er underlagt såkalt nullposisjonsregulering. Dette innebærer at summen av netto spot og termin fordringer (gjeld) skal være omtrent null. Når bankene kjøper valuta på termin må de derfor gjøre en motgående forretning, og dette vil ofte innebære å øke sin spot valutagjeld. Den kapitalinngangen som følger av valutainnlåningen gir økt likviditetstilførsel, som vil virke i retning av å presse renten ned igjen.²⁾ I den grad slike transaksjoner fører til at forwardkursen tenderer mot den forventede spotkursen, får vi en ny type paritet, Uncovered Interest Parity (UIP), som sier at

$$r_t = r_t^f + E(S_{t+1}) - S_t$$

²⁾ Dette eksemplet viser forøvrig at en kapitalinngang er betinget av at noen tar åpne posisjoner, dvs. valutatransaksjoner som ikke dekkes inn via forward-markedet.

der $E(S_{t+1})$ er forventningene på tidspunkt t om spotkursen på tidspunkt $t+1$. Betingelsen sier altså at rentedifferensialet er lik forventet depresiering av valutakursen, og innebærer at forventet avkastning på innenlandske og utenlandske plasseringer er like. UIP kan dermed også oppfattes som betingelsen for perfekt substituerbarhet mellom plasseringer i ulike valutaer og man har følgelig lite rom for en selvstendig pengepolitikk. For en valuta der det finnes funksjonerende forward-markeder, er det naturlig at CIP er oppfylt dersom UIP er det. Hvis både CIP og UIP er oppfylt vil forward-kursen være en forventningsrett prediktor for framtidig spotkurs. Hvis valutakursutviklingen forventes å bli bestemt av inflasjonsdifferensialer, vil vi i tillegg få realrenteparitet.

Risikopremier

Hörngrens poeng er nå at dersom UIP ikke er oppfylt, er en mulig tolkning at det eksisterer en risikopremie (gjørne varierende over tid). Denne vil «drive en kile» inn mellom innenlandsk og utenlandsk rentenivå utover forventet depresiering av valutakursen. Denne størrelsen blir dermed sentral for å forstå rentedannelsen og for muligheten til å drive selvstendig pengepolitikk i en åpen økonomi. Diskusjonen om det siste temaet har vært ført siden Mundell og Fleming publiserte sine arbeider tidlig på 60-tallet. De forutsatte UIP i sine analyser, og andre forutsetninger her kan selvsagt gi helt andre politikimplikasjoner. Ettersom CIP opprettholdes som hypotese, innebærer dette at risikopremien er lik forventningsskjevheten for forward-kursen som prediktor for framtidig spotkurs. Det finnes imidlertid også andre forklaringer på hvorfor slik forventningsskjevhet oppstår, f.eks. imperfekt markedsintegrasjon pga. valutareguleringer eller mer generelt markedsineffisiens.

Det naturlige temaet å forfølge videre er nå å undersøke empirisk om det finnes en signifikant risikopremie, om den varierer systematisk, og om den kan påvirkes ved pengepolitiske virkemidler. Dette er temaet for kap. 6, som analyserer problemstillingen innenfor ulike mikroorienterte modeller for internasjonal porteføljeformvaltning. De grunnleggende ingrediensene er nyttefunksjoner og risiko samt første og annengradsmomentene til sannsynlighetsfordelingene. Ut fra det generelle teoretiske opplegget følger at investorene må være risikonøytrale eller valutakursutviklingen kjent med sikkerhet før at UIP skal gjelde. Det er derfor ikke overraskende at den empiri som presenteres og som baserer seg på at forward-valutakursen er en forventningsrett prediktor for spotkursen, trekker klart i retning av at UIP ikke gjelder. Det er imidlertid svært vanskelig å si noe om hvorfor det er slik og empirien er til liten hjelp for hvordan en systematisk skulle kunne påvirke den risikopremien som ser ut til å eksistere. Han finner at nåværende spot-valutakurs er en bedre prediktor for framtidig spotkurs enn nåværende forward-valutakurs. Dette er også konklusjonen i flere utenlandske undersøkelser, der det viser seg at nåværende spotkurs er en bedre prediktor enn de fleste standardmodeller for valutakursen, deriblant forward-kursen. Det er imidlertid verd å påpeke noen av de problemene som oppstår ved analyser av denne typen. For det første ligger CIP i bunnen som en «maintained hypothesis», mens kapitalen ialle-

fall ikke ennå er perfekt mobil i de land som empirien er fra. Videre er testene som utføres relativt svake og lite utsagnskraftige og det må i tillegg gjøres ganske grove antakelser om de uobserverbare variable som inngår.

Valutakurv

Så langt har resonnementene ikke gått inn på betydningen av hva slags valutakurssystem som benyttes. Det valutakurssystemet bl.a. Norge og Sverige benytter innebærer at selv om kurven holdes helt fast, og markedet faktisk oppfatter at så er tilfelle, kan det allikevel oppstå risikopremier for enkeltvalutaer. Dessuten tillates vanligvis kurvindeksen å svinge innenfor et bånd; i Norge 2,25 prosent på hver side av sentralverdien. I kapittel 7 går Hörngren nærmere inn på dette, med henblikk på hvilken betydning et valutakurssystem har for eksistensen og dannelsen av valutakurs-risikopremier.

Et valutakurssystem har bl.a. den egenskapen at hvis indeksen er fast, må en depresiering av kroner mot dollar skyldes en generell appresiering av dollar mot alle valutaer. Hvis derimot dollar er fast mot alle valutaer utenom kroner, må en depresiering av kroner mot dollar skyldes en generell depresiering av kroner (dvs. at indeksverdien stiger). Dersom indeksen holdes fast, og dette oppfattes som sikkert av aktørene i markedet, vil en nominelt sikker krone-portefølje være et perfekt substitutt til en «kurvportefølje». I såfall ville den innenlandske renten bli et «kurvsnitt» av utenlandske renter, og bare endringer i kurvindeksen kunne i såfall gi sentralbanken en viss pengepolitisk uavhengighet.

I de modellene Hörngren setter opp, som inkorporeerer eksistensen av et valutakurssystem, fås tilsvarende konklusjoner som i tilfellet da vi så på enkeltvalutaer. Det viktigste poenget er at variabiliteten i indeksen er avgjørende for dannelsen av en risikopremie. Usikkerhet blant markedsaktørene mht. utviklingen i kurvindeksen skaper altså muligheter for en viss grad av selvstendig pengepolitikk. Dersom dette er målet, kunne en konsekvens være at sentralbanken hemmeligholder bredden på den tillatte svingningsmarginen. Dersom bredden offentliggjøres, slik tilfellet er for Norge og Sverige, vil autonomien i pengepolitikken bli større jo bredere båndet er. Dersom poenget med et kurvsystem er å holde en slags fast valutakurs, vil imidlertid et svært bredt bånd bryte med dette. Spørsmålet om båndbredde må derved løses ved en mer pragmatisk avveining mellom disse hensynene. De empiriske resultater som Hörngren refererer gir overbevisende indikasjoner på at UIP ikke er oppfylt, men resultatene gir igjen lite hjelp for å fastlegge hvordan en politikk for å påvirke risikopremien bør utformes.

Rentestruktur

I det foregående har Hörngren sett på risikopremier i forbindelse med plassering av ulike valutaer. Det ble der pekt på den nære sammenhengen mellom forward-kursen og renten. I modellene foran ble det operert med kun én forward-kurs og én rente, men i praksis vil man selvsagt ha ulike forward-kurser for ulike framtidige tidspunkter og korresponderende ulike renter for ulike løpetider. Forholdet mellom renter for ulike perioder, rentestrukturen eller rentekurven, er sett bort fra i mo-

dellene foran, der det opereres med en «representativ» rente. En mer eksplisitt behandling av korte og lange renter er av stor betydning både for politikktutformingen og for porteføljeforvaltningen. Sentralbanken har rimelig god kontroll med de korteste rentene i pengemarkedet, mens det er de noe lengre rentene som har betydning for atferden i realøkonomien. Norges Bank har nå innført *auksjon* av et gitt kvantum F-lån slik at renten på «lange» banklån i sentralbanken blir markedsbestemt. Innenfor dette feltet er det mange spørsmål som fortjener oppmerksomhet, som f.eks. hva som bestemmer rentestrukturen og i hvilken grad forward-rentene som ligger implisitt i rentestrukturen kan brukes til å forutsi framtidige spotrenter. I tråd med hva som har vært temaet tidligere i boken tar imidlertid Hörngren opp en annen problemstilling, nemlig i hvilken grad det finnes en premie på lange renter i forhold til korte. Dette gir en ny dimensjon til spørsmålet om risikopremier. Mens vi tidligere har sett på risikopremier i tilknytning til ulike valutadenomineringer, går dette på risikopremier for ulike løpetider. Denne problemstillingen kan sies å ligge noe på siden av bokens hovedtema, men siden den har vært lite diskutert i Norge synes vi likevel det er på sin plass å si litt om den her.

Forventningshypotesen

I de fleste modeller for rentestrukturen spiller den såkalte forventningshypotesen en viktig rolle. Den rene forventningshypotesen går ut på at forventede fremtidige spotrenter bestemmer hele rentestrukturen. Vi skal utdype dette ved å se på et eksempel med en horisont på to perioder, men som lett kan generaliseres til flere. Vi betrakter en investor som ønsker å foreta en plassering for en viss periode. Hvis formålet er å foreta en toårs-plassering, vil avkastningen bli $(1+r_2)^2$ hvis man velger en toårs-obligasjon til spotrenten r_2 , og $(1+r_1)(1+E(r_2))$ hvis man først velger en ettårs-obligasjon med spotrente r_1 og deretter en ny ettårs-obligasjon der $E(r_2)$ er forventet spotrente på ettårs-obligasjoner om ett år. Den første strategien kan alternativt tolkes som at en foretar en plassering til spotrenten r_1 for det første året, og til en sikker forwardrente f_2 for det andre året. Forward-renten ligger altså implisitt i toårs-spotrenten r_2 , og den sikre avkastningen kan uttrykkes som $(1+r_1)(1+f_2)$. De to strategiene gir samme forventede avkastning når $E(r_2)=f_2$. Hvis formålet derimot er å foreta en ettårs-plassering, vil avkastningen bli $(1+r_1)$ hvis man velger en ettårs-obligasjon. Hvis man velger en toårs-obligasjon som selges etter ett år blir avkastningen $(1+r_2)^2/(1+E(r_2))$, dvs. avkastningen ved slutten av periode 2 neddiskontert med ettårsrenten om ett år. På samme måte som over kan dette uttrykkes som $(1+r_2)(1+f_2)/(1+E(r_2))$. De to strategiene gir dermed samme forventede avkastning når $f_2=E(r_2)$. Vi ser dermed at for at både ett- og toårs-obligasjoner skal kunne eksistere side om side, må $E(r_2)=f_2$. Hvis forward-renten er større enn forventet spotrente, vil alle investorer velge toårs-obligasjoner, og ettårs-obligasjoner hvis forwardrenten er lavere.

Siden framtidige spotrenter ikke er kjent, er det imidlertid klart at eksistensen av risiko må tas i betraktning. I såfall kan det være at implisitte forward-renter ikke nødvendigvis blir lik de forventede spotrentene. Det

finnes ulike hypoteser for eksistensen av slike risikopremier, eller «løpetidspremier», og de gir ulike konklusjoner mht. fortegnet på premien. Den såkalte likviditetspreferansehypotesen sier at risikopremien vil være positiv. Hypotesen bygger på at investorer gjennomgående har kort horisont, mens låntakere gjennomgående er interessert i lange lån. Hvis en investor nå kjøper en lang obligasjon og selger den etter en periode, løper han risikoen at prisen kan ha falt. For å bære denne risikoen må de lengre rentene være høyere enn de korte. For å få «klarert» markedet, dvs. at investorene faktisk holder all utestående gjeld, må rentekurven være stigende, dvs. renten være høyere jo lengre «bindings-tid», selv om forventede spotrenter er konstante. Forutsetningen om hva slags løpetider hhv. investorer og låntakere ønsker er imidlertid kunstig, og trolig urealistisk. En tredje hypotese, den såkalte «preferred habitat hypothesis», sier derimot at ulike typer investorer har ulike investeringshorisonter, og at en risikopremie er nødvendig for at de skal investere med andre løpetider enn den foretrukne. I såfall er det klart at fordelingen av investorer og utestående gjeld «langs tidsaksen» vil bestemme fortegnet på eventuelle risikopremier og derved formen på rentekurven. En konsekvens av dette er igjen at endringer i fordelingen av utestående gjeld, f.eks. gjennom markedsoperasjoner, kan påvirke rentekurvens utseende.

Resten av kapitlet omhandler endel empiriske tester, der hensikten er å undersøke eksistensen av og eventuelt fortegnet på risikopremiene, og dermed i hvilken grad implisitte forward-renter kan brukes til å spå utviklingen i framtidige spotrenter. Konklusjonene for svenske data er at det stort sett har vært negativ risiko – eller «løpetids»-premier, som indikerer at det i Sverige har vært negativ ekstra avkastning på instrumenter med lengre løpetider. Dette er motsatt av hva amerikanske undersøkelser har vist, men dette kan til en viss grad skyldes bruk av ulike typer data og det faktum at Hörngren begrenser seg til å se på løpetider opp til et halvt år. Hörngren finner videre at implisitte forward-renter gir noe informasjon om framtidige spotrenter, men mindre jo lengre fram i tid vi ser. Ingen av konklusjonene står empirisk sett særlig sterkt, og forfatteren sier selv at «the important question of their (risk premiums) determinants and the extent to which they can be affected by systematic monetary policy must be left unanswered».

Pengepolitikk i en åpen økonomi

Som en oppsummering av Hörngrens bok vil vi si at den utgjør et nyttig bidrag for å forstå de mekanismene som har gjort seg stadig mer gjeldende i penge-, kreditt- og valutamarkedene de siste årene. Boken er beregnet på svenske forhold, men skulle være temmelig dekkende også for problemstillinger i vårt land. Spesielt nyttig er boken siden det er skrevet lite om utviklingen i

det norske pengemarkedet fra norsk økonomihold, ihvertfall på det mer teoretiske planet. Vi vil allikevel ikke gi en generell anbefaling av boken. Til det er temaene som behandles altfor spredt og kanskje også for spesielle for en bred leserkrets, noe som nok kan skyldes at boken er Hörngrens doktorarbeid. Dessuten er analysen tidvis for abstrakt og teknisk.

Vi synes også det er skuffende at en bok som skal handle om «monetary policy» har så lite utsagnskraftig å si om dette emnet. Så vidt vi kan bedømme gir drøftingene av ulike risikopremier nesten ingen retningslinjer for hvordan man skal utforme en rasjonell selvstendig pengepolitikk utfra et makroøkonomisk styringssynspunkt. Skylden ligger selvfølgelig først og fremst i at verken den økonomiske mikroteorien eller empiriske undersøkelser har klart å stable på bena entydige resultater på feltet. Vi vil dessuten for egen del anføre at de empiriske resultatene er sterkt påvirket av at Hörngrens modell inneholder en forutsetning om at det ikke er restriksjoner på kapitalbevegelsene, noe som må være en dårlig tilnærming til forholdene selv på 1980-tallet. Med frie kapitalbevegelser kunne det derfor godt hende at risikopremien empirisk sett ble av liten betydning og sammenhengen mellom rentenivået ute og hjemme tilsvarende strammere via UIP.

Man kan derfor nesten fristes til å trekke den konklusjon at enten forsøker man å beholde noen kredittpolitiske styringsinstrumenter i form av restriksjoner på kapitalbevegelsene, eller så bør man ikke ha styringsambisjoner i form av en selvstendig renteutvikling i det hele tatt. I såfall kan man inkassere de potensielle allokeringsgevinstene som ligger i frie kapitalbevegelser, men man må samtidig akseptere det rentenivå som følger. Man må dessuten akseptere at rentenivået i stor grad følger av det utenlandske og dermed at utenlandske aktører er svært viktige i rentedannelsen. Norske myndigheters muligheter til påvirkning av rentenivået vil i et slikt tilfelle ligge i en *vellykket inntektspolitikk* eller i å ha kontroll over *finanspolitikken* og dermed over balansen i utenriksøkonomien. Derigjennom legges grunnlaget for en stabil valutakurs og evt. brutte depresieringsforventninger. Men regler for en systematisk påvirkning av størrelsen og eventuelle risikopremier for valuta er det altså vanskelig å sette opp utfra det materialet som er gjengitt hos Hörngren. Likevel, både problemstillingene og analyseteknikken vil bli stadig mer treffende i forståelsen av virkemåten til det norske penge- og kredittmarkedet og dets samspill med utlandet dersom også, slik mye tyder på, kapitalbevegelsene mellom Norge og omverdenen liberaliseres ytterligere.

REFERANSE:

Lars Hörngren, «*On Monetary Policy and Interest Rate Determination in an Open Economy*», Stockholm School of Economics, The Economic Research Institute. 1986.

Lønnsstatistikk for sosialøkonomer

I følge årets data var gjennomsnittslønna for sosialøkonomer kr. 22 301 pr. måned. Dette gir en reallønnsnedgang på 1,4% i forhold til fjorårets data.

Aldersgruppa 50-54 år og gruppa med 23-25 praksisår hadde den høyeste gjennomsnittslønna. Disse tjente h.h.v. kr. 28 591 og kr. 29 515.

AV

LARS-ERIK BORGE OG RAGNAR TORVIK

1. Undersøkelsens omfang og tema

Sosialøkonomenes Forening har siden 1957 regelmessig utarbeidet lønnsstatistikk for sosialøkonomer. Siden 1983 er det blitt utarbeidet årlige undersøkelser.

Tidligere har populasjonen omfattet alle med sosialøkonomisk embetseksamen. I år har imidlertid kun medlemmer av Sosialøkonomenes Forening fått tilsendt spørreskjema. Det kan i prinsippet ikke utelukkes at fordelinga for medlemmene er annerledes enn fordelinga for samtlige sosialøkonomer. Vi tror imidlertid denne forskjellen ikke er større enn at vi kan sammenligne med tidligere års undersøkelser uten å gjøre betydelige feil.

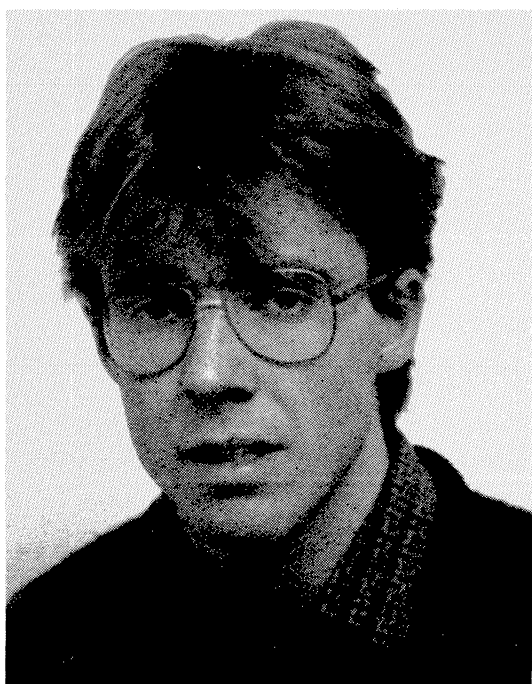
Innsamlinga av data er foretatt pr. post. Hver enkelt er blitt bedt om å oppgi medlemsnummer. Dette har gjort

Lønna er høyest i privat sektor. Disse tjener i gjennomsnitt 39,9% mer enn statsansatte. Lønnsforskjellene er størst i privat sektor.

I årets data var gjennomsnittslønna for menn klart høyere enn for kvinner.

det mulig med individuell purring til de som ikke svarte på henvendelsen første gang. 585 av de i alt 1091 medlemmene som er i fast arbeid pr. september 1987 har gitt tilstrekkelige opplysninger til å delta i undersøkelsen. Dette gir en svarprosent på 53,6, noe som er høyere enn tidligere år. Svarprosenten er imidlertid ikke så høy at vi kan utelukke skjevheter i utvalget i forhold til populasjonsfordelinga.

Undersøkelsen tar utgangspunkt i en forklaringsmodell hvor variablene alder, antall praksisår og arbeidssted inngår som forklaringsvariable for lønn. Respondentene bes oppgi lønn i hovedstilling, fødselsår, eksamensår og arbeidssted. Lønn i hovedstilling omfatter fast lønn pr. måned i september 1987, godtgjørelse for overtidarbeid samme måned og eventuelle gratialer og provisjon mottatt i hovedstilling siste år. Med lønn menes «nettolønn» som her er bruttolønn minus pensjonsinnskudd. Ekstrainntekter som ikke har direkte tilknytning til hovedstilling blir ikke tatt med. Deltidsansattes lønn er omregnet til fulltidslønn.

Lars-Erik Borge til venstre og Ragnar Torvik er studenter ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

2. Lønn etter alder

Gjennomsnittslønna for sosialøkonome i utvalget var kr. 22 301 i september 1987. Dette er en nominell økning på 6,3% fra september 1986. Målt ved konsumprisindeksen økte prisnivået med 7,8% i denne perioden. Dette gir en reallønnsnedgang på 1,4%.

Medianen ligger i intervallet på kr. 20 000-22 000. Lineær interpolasjon gir en median på kr. 20 753. Da medianen er lavere enn gjennomsnittet tyder dette på at fordelinga er høyreskjev, noe som er vanlig for inntektsfordelinger.

Fast månedslønn utgjør i gjennomsnitt 94,3% av total månedslønn. Dette er ingen vesentlig endring fra tidligere år.

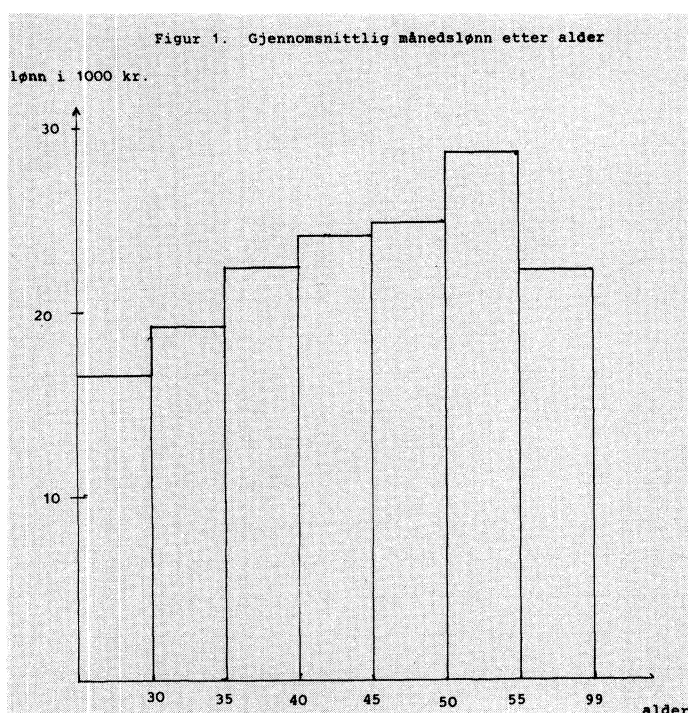
Tabell 1. *Gjennomsnittlig netto månedslønn etter alder.*

		Fast Antall måneds- lønn	Overtid	Natural lønn	Gratiale provisjon etc.	Månedslønn i alt
0-29	45	15 381	882	95	141	16 499
30-34	80	17 533	784	396	456	19 169
35-39	125	21 074	266	638	409	22 387
40-44	157	22 875	303	763	190	24 131
45-49	54	22 980	278	1 135	362	24 755
50-54	15	26 884	41	1 369	297	28 591
55-99	109	21 463	244	239	235	22 181
I alt	585	21 033	385	587	296	22 301

Lønna øker med alderen til et toppnivå for aldersgruppa 50-54 år. Denne gruppa har ei gjennomsnittelig månedslønn på kr. 28 591. Dette er 28,2% høyere enn gjennomsnittet og 73,3% høyere enn yngste aldersgruppe (0-29 år).

Aldersgruppa 50-54 år utgjør 2,6% av utvalget og tjener 3,3% av den totale inntekten.

Figur 1 viser lønnsfordelinga etter alder på histogramform. Lønna øker med alder fram til gruppa 50-54 år, for deretter å gå ned for eldste aldersgruppe. Tverrsnittslønn i 1000 kr.

data for lønn viser ofte en tendens til at lønna stiger med alder, for deretter å avta over en viss alder. Vi ser at dette også er tilfelle blant sosial-økonome.

I tabell 2 ser vi hvilke aldersgrupper topplønna har fordelt seg på over tid. Topplønnsgruppa har variert mellom 40 og 54 år. Det kunne se ut som om topplønna hadde stabilisert seg i aldersgruppa 45-49 år, men i årets utvalg er det økonome mellom 50 og 54 år som tjener best.

Aldersgruppa 50-54 år har hatt en nominell lønnsøkning på hele 38%, mens aldersgruppa 45-49 år har hatt en nominell lønnsnedgang på 5,7%. Vi vil kommentere dette nærmere under punkt 3.

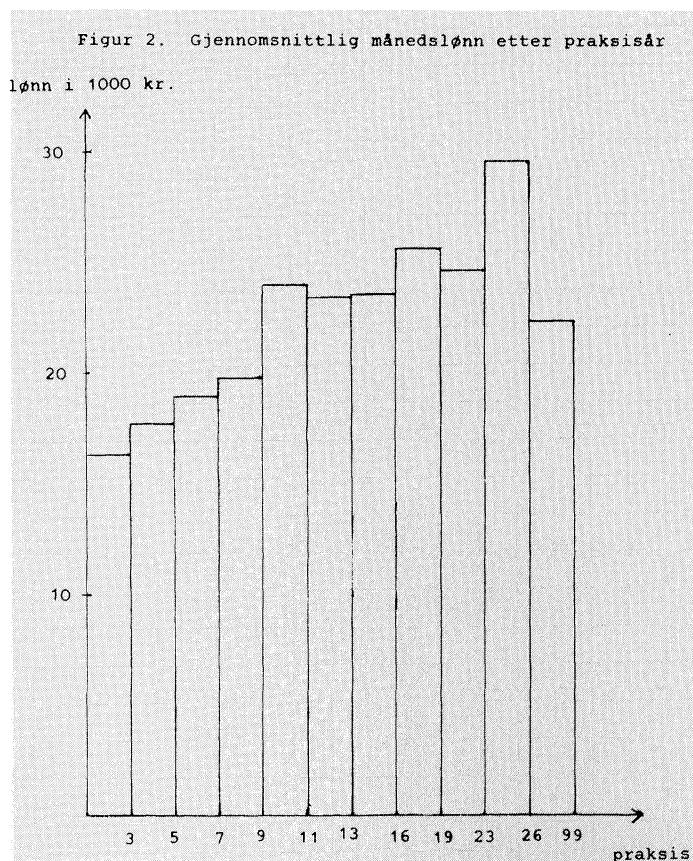
3. Lønn etter praksisår

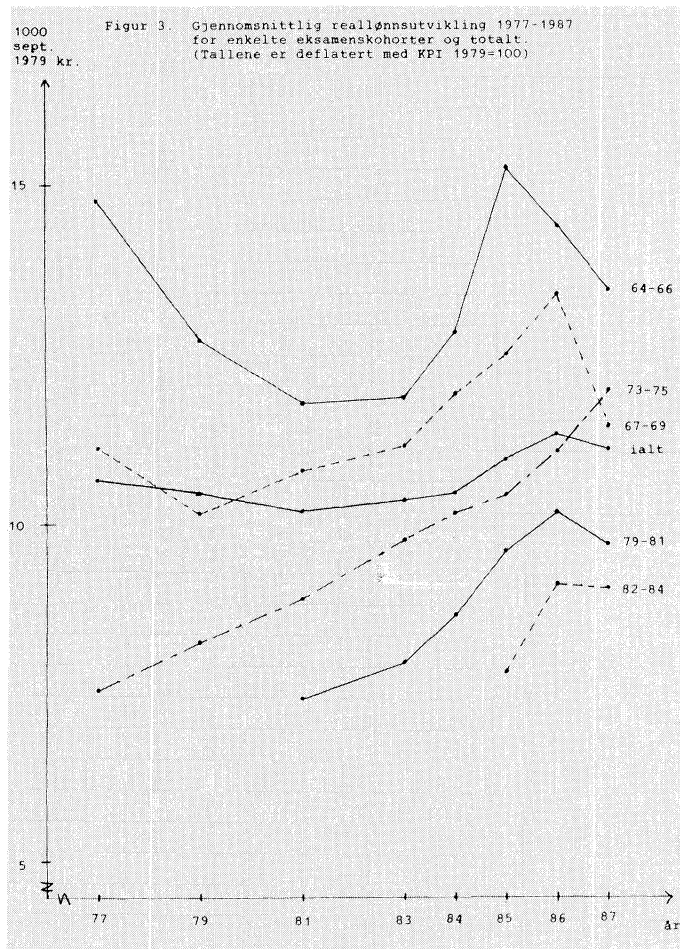
Med praksisår mener vi her antall år etter avlagt eksamen, uavhengig om man faktisk har vært i arbeid eller ikke. Antall praksisår er derfor høyt korrelert med alder, og deres respektive fordelinger vil derfor ha betydelige felles trekk.

Gruppa med 23-25 praksisår har høyest gjennomsnittslønn. For disse er gjennomsnittslønna kr. 29 515 pr. måned. Denne gruppa utgjør 2,4% av utvalget og tjener 3,2% av samlet inntekt. Videre tjener topplønnsgruppa 81% mer enn sosialøkonome med mindre enn tre praksisår, og 32,4% mer enn gjennomsnittet.

Tabell 2: *Topplønnsutvikling etter aldersgrupper over tid.*

År.....	1975	1977	1979	1981	1983	1984	1985	1986	1987
Aldersgruppe.....	45-49	50-54	50-54	40-44	45-49	45-49	45-49	45-49	50-54

Tabell 3. Gjennomsnittlig netto månedslønn etter praksisår.

	Antall	Fast månedslønn	Overtid	Natural lønn	Gratiale provisjon etc.	Månedslønn i alt
0-2 ..	53	15 210	964	102	35	16 311
3-4 ..	41	16 408	894	165	268	17 735
5-6 ..	33	17 910	492	186	382	18 970
7-8 ..	27	19 061	243	386	31	19 721
9-10 ..	48	21 542	239	968	1 159	23 908
11-12 ..	59	21 920	481	535	487	23 423
13-15 ..	87	22 131	328	858	141	23 458
16-18 ..	73	24 060	243	1 227	93	25 623
19-22 ..	40	23 607	55	725	255	24 642
23-25 ..	14	27 960	0	943	612	29 515
26-99 ..	110	21 588	241	275	226	22 330
I alt	585	21 032	385	587	296	22 300

I figur 2 ser vi gjennomsnittlig månedslønn etter praksisår på histogramform. Vi ser at lønna stiger med praksisår til og med gruppa med 16-18 praksisår. Deretter får vi en liten nedgang før vi når topplønnsgruppa med 23-25 praksisår. Denne gruppa ligger i gjennomsnitt 32,2% over de med flest praksisår.

Gruppa 19-22 praksisår har hatt en nominell lønnsnedgang på 5,7%, mens økonomene med 23-25 praksisår har hatt en nominell lønnsøkning på 21,8%. De med 19-22 praksisår vil i stor grad falle sammen med aldersgruppa 45-49 år. Likeledes vil de med 23-25 praksisår i stor grad falle sammen med aldersgruppa

50-54 år. Vi ser at den noe merkelige lønnsutviklinga som vi kommenterte under punkt 2 også gjenspeiler seg når vi ser på lønn etter praksisår.

En mulig årsak til nominell lønnsnedgang for økonomene med 19-22 praksisår er at andelen av privatansatte i utvalget har gått ned fra 46% til 35% for denne gruppa. På tilsvarende måte kan noe av den sterke lønnsveksten for sosialøkonomene med 23-25 praksisår forklares med at andelen av privatansatte har økt fra 43,8% til 50%.

Tabell 4. Netto månedslønn etter arbeidssted og praksisår.

Gjennomsnittlig månedslønn					
	Fast lønn	Over-tid	Natural lønn	Grat. prov.	Lønn i alt
Statsansatte					
0-4	14 644	1 230	11	0	15 935
5-8	16 967	488	179	9	17 643
9-12	19 277	432	425	721	20 855
13-18	19 619	396	1 067	59	21 141
19-22	20 869	0	64	0	20 933
23-25	21 610	0	60	0	21 670
26-99	20 543	215	82	257	21 097
I alt	18 536	524	308	181	19 549
Kommune- eller fylkesansatte					
0-4	16 818	0	0	0	16 818
5-8	18 234	563	48	0	18 845
9-12	19 067	194	51	94	19 406
13-18	20 221	302	90	0	20 613
19-22	21 093	171	292	17	21 573
23-25	23 265	0	53	0	23 318
26-99	20 225	35	38	0	20 348
I alt	19 799	238	87	19	20 143
Privatansatte					
0-4	17 951	309	426	477	19 213
5-8	21 525	71	584	772	22 952
9-12	24 756	389	1 226	1 099	27 470
13-18	27 694	192	1 621	248	29 755
19-22	28 533	36	1 789	716	31 074
23-25	33 837	0	1 829	1 224	36 890
26-99	26 216	436	1 120	256	28 028
I alt	25 241	261	1 239	601	27 342
Økonomer i alt					
0-4	15 733	934	129	137	16 933
5-8	18 428	380	276	224	19 308
9-12	21 751	373	729	789	23 642
13-18	23 011	289	1 026	119	24 445
19-22	23 507	55	725	255	24 042
23-25	27 960	0	943	612	29 515
26-99	21 588	241	275	226	22 330
I alt	21 033	335	587	296	22 301

4. Lønn etter arbeidssted

Arbidssted er inndelt etter institusjonelle grupper, og ikke etter næring. Fra og med lønnsstatistikken for 1984 har personer som arbeider i Norges Bank, statsbedrifter og statsaksjeselskaper blitt regnet som privatansatte. Disse ble tidligere regnet som statsansatte.

De statsansatte utgjør 48,9% av utvalget, og tjener 42,9% av samlet inntekt. Personene ansatt i kommunal og fylkeskommunal virksomhet utgjør 17,1% av utvalget, og tjener 15,4% av de totale inntektene. Privatansatte utgjør 34,0% av utvalget. Disse tjener 41,7% av inntektene.

Gjennomsnittslønna i privat sektor er kr. 27 342 pr. måned. Dette er 39,9% høyere enn gjennomsnittet for statsansatte og 35,7% mere enn gjennomsnittet for de som jobber i kommunesektoren. Privatansatte har høyest gjennomsnittslønn i samtlige praksisårsgrupper.

For de statsansatte utgjør tilleggene 5,2% av total månedslønn, mens de tilsvarende tall for kommunesektoren og privat sektor er h.h.v. 1,7% og 7,7%. Overtid er den største tilleggsposten for stats- og kommuneansatte, mens naturlønn veier tyngst for privatansatte.

I tabell 6 ser vi den relative lønnsforskjellen mellom privat- og statsansatte over tid. Lønnsforskjellen er

Tabell 5. Sysselsattes fordeling på lønnsgrupper etter arbeidssted og praksisår.

Fordeling på lønnsgrupper														
Praksisår	0-11999	12000-13999	14000-15999	16000-17999	18000-19999	20000-21999	22000-23999	24000-25999	26000-27999	28000-29999	30000-31999	32000-33999	34000-39999	I alt
Statsansatte														
0-4	3	12	22	11	9	2	0	1	0	0	0	1	0	61
5-8	0	3	7	9	11	2	3	0	0	0	0	0	0	35
9-12	0	0	1	3	20	5	4	1	1	3	2	0	0	40
13-18	0	1	3	9	15	11	5	4	1	1	0	1	2	53
19-22	0	0	0	0	6	5	1	4	0	0	0	0	0	16
23-25	0	0	1	0	0	2	0	1	0	1	0	0	0	5
26-99	0	1	4	10	15	19	10	11	2	2	1	0	1	76
I alt	3	17	38	42	76	46	23	22	4	7	3	2	3	286
Kommune- eller fylkesansatte														
0-4	0	1	2	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	6
5-8	0	0	2	2	0	3	0	1	0	0	0	0	0	8
9-12	0	0	0	4	8	6	0	0	0	0	0	0	0	18
13-18	0	0	1	6	10	13	9	3	0	1	0	0	0	43
19-22	0	0	0	2	2	2	2	1	0	1	0	0	0	10
23-25	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	2
26-99	0	0	0	5	1	2	4	1	0	0	0	0	0	13
I alt	0	1	5	20	22	27	16	7	0	2	0	0	0	100
Privatansatte														
0-4	0	0	6	7	5	2	4	2	0	0	0	1	0	27
5-8	0	1	0	4	2	1	1	2	4	1	0	0	1	17
9-12	0	0	0	1	2	8	12	0	5	7	5	3	6	49
13-18	0	0	1	1	2	8	2	6	11	5	4	7	17	64
19-22	0	0	0	0	1	0	1	3	1	2	1	0	5	14
23-25	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	5	7
26-99	0	0	0	0	0	3	6	1	2	2	1	3	3	21
I alt	0	1	7	13	12	22	26	14	24	18	11	14	37	199
Økonomer i alt														
0-4	3	13	30	19	15	4	5	3	0	0	0	2	0	94
5-8	0	4	9	15	13	6	4	3	4	1	0	0	1	60
9-12	0	0	1	8	30	19	16	1	6	10	7	3	6	107
13-18	0	1	5	16	27	32	16	13	12	7	4	8	19	160
19-22	0	0	0	2	9	7	4	8	1	3	1	0	5	40
23-25	0	0	1	0	0	3	0	2	1	2	0	0	5	14
26-99	0	1	4	15	16	24	20	13	4	4	2	3	4	110
I alt	3	19	50	75	110	95	65	43	28	27	14	16	40	585

størst for økonomer med mer enn 23 praksisår. Dette er også den eneste gruppa hvor lønnsforskjellene har økt siden i fjor.

Tabell 5 viser sysselsattes fordeling på lønnsgrupper etter praksisår og arbeidssted, og gir et inntrykk av spredningen i materialet.

Spredningen er størst for privatansatte, og minst for kommune- og fylkesansatte. Videre er fordelinga for privatansatte forskjøvet til høyere i forhold til de to andre fordelingene. Dessuten har fordelinga for privatansatte en tung hale i øvre del.

20,3% av de statsansatte tjener mindre enn kr. 16 000, mens 2,8% tjener mere enn kr. 30 000. I kommunesektoren er det 6,0% som tjener under kr. 16 000. Det er derimot ingen som tjener over kr. 30 000. De tilsvarende tall for privat sektor er h.h.v. 4,0% og 31,2%.

5. Lønn etter kjønn

Ved at respondentene i år har oppgitt medlemsnummer, har det for første gang vært mulig å identifisere menn og kvinner i utvalget. I årets utvalg var det 40 kvinner. Dette utgjør bare 6,8% av det totale antall personer i utvalget.

Gjennomsnittslønna for kvinner var kr. 18 206, mens den for menn var kr. 22 602. Mennene tjente altså i gjennomsnitt 24,1%, mere enn kvinnene. Noe av denne lønnsforskjellen kan forklares med at relativt færre kvinner enn menn er ansatt i privat sektor. I utvalget var 25% av kvinnene privatansatte, mens det tilsvarende tall for menn var 34,7%. Videre har kvinnene i gjennomsnitt færre praksisår (9,8 år) enn menn (15,7 år). Da kvinner oftere enn menn har avbrudd i yrkeskarrieren (f.eks svangerskapspermisjon) vil vi slik antall praksisår er definert her sannsynligvis undervurdere denne forskjellen.

Siden det er så få kvinner i utvalget kan vi ikke si sikkert om kvinner gjennomgående har lavere lønn enn menn når vi korregerer for arbeidssted og praksisår. I åra framover forventer vi at kvinneandelen i utvalget øker. Framtidige lønnsstatistikker bør derfor ta sikte på å undersøke om kjønn er en relevant forklaringsvariabel for lønn.

6. Reallønnsutvikling

Årets utvalg har en gjennomsnittlig reallønnsnedgang på 1,4% i forhold til fjorårets utvalg. De statsansatte har imidlertid en reallønnsøkning på 0,7%. Sosialøkonomene i privat og kommunal sektor har reallønnsnedgang på h.h.v. 0,3% og 2,1%.

Figur 3 viser reallønnsutvikling for enkelte eksamenskohorter og for hele utvalget. Vi ser at det i perioden 1977-81 var reallønnsnedgang for alle grupper samlet.

Tabell 6: *Lønnsforskjeller mellom privatansatte og statsansatte i prosent av lønn for statsansatte etter praksisår.*

Praksisår	1977	1979	1981	1983	1984	1985	1986	1987
0-4 ..	9	14	23	26	16	13	21	21
5-8 ..	23	16	24	21	28	28	32	30
9-12 ..	17	26	30	31	27	24	34	32
13-18 ..	39	36	47	56	48	45	50	41
19-22 ..	30	49	25	61	77	74	68	48
23 og over	25	24	37	41	30	33	36	43

Reallønnsnedgangen var spesielt sterk for eldste eksamenskohort. De yngste eksamenskohortene opplevde imidlertid en reallønnsøkning. Dette kan ha sammenheng med at de fleste sosialøkonomene jobber i det offentlige, hvor det var inntekstutjevning i denne perioden. Denne inntekstutjevninga ga seg utslag i at yngre sosialøkonomer fikk ei relativt gunstigere lønnsutvikling enn eldre.

I perioden 1981-86 var det reallønnsøkning for samtlige grupper unntatt de som tok eksamen i 1964-66. Disse opplevde nemlig en reallønnsnedgang fra 1985 til 86.

Det kan se ut som om trenden med reallønnsøkning ble brutt i perioden 1986-87. Hvis vi ser bort fra eksamenskohorten 1973-75, hadde samtlige eksamenskohorter reallønnsnedgang fra 1986 til 87.

7. Avsluttende bemerkninger

Vi kan til en viss grad undersøke om utvalgets og populasjonens fordeling på arbeidssted stemmer overens. Fra medlemsregisteret vet vi at ca. 49% av sosialøkonomene i populasjonen er ansatt i staten, ca. 13% i kommuner/fylker og ca. 38% i privat virksomhet. De tilsvarende andelene i utvalget er h.h.v. 49%, 17% og 34%. Det er altså bra overenstemmelse mellom populasjon og utvalg når det gjelder fordeling på arbeidssted.

Skjevheter i utvalget kan videre oppstå på grunn av at svartilbøyeligheten varierer med lønnsforhold. Økonomer som er fornøyd med sine lønnsforhold kan ikke utelukkes å ha høyere svartilbøyelighet enn sosialøkonomer som er mindre fornøyd med lønnsforholdene.

På grunn av feil i dataprogrammet har det i de senere år sneket seg inn en feil i tabell 5 som viser sysselsattes fordeling på lønnsgrupper etter arbeidssted og praksisår. Dette har ført til at en har fått for få individer i høyeste lønnsgruppe, og for mange i laveste. Denne feilen er nå rettet opp slik at årets tabell er korrekt. Vi vil derfor advare mot å sammenlikne tabell 5 for i år med tilsvarende tabeller i siste års lønnsstatistikker.

KONJUNKTURUTSIKTENE FOR NORSK ØKONOMI

Tirsdag 16. februar

Sosialøkonomenes Forening inviterer igjen til en-dags seminar om konjunkturutsiktene for norsk økonomi. Seminaret vil bli holdt i Ingeniørenes Hus i Oslo sentrum.

Målgruppen er økonomer i næringsliv og offentlig forvaltning som utarbeider eller bruker konjunkturvurderinger i sitt arbeid.

På seminaret vil en gjennomgå og drøfte konjunktursituasjonen og -utsiktene framover, både for internasjonal og norsk økonomi. En vil spesielt vurdere virkningene av aksjekursfallet høsten 1987 på vekstutsiktene for industrilandene, og hvilke virkninger dette vil ha for norsk økonomi. Dessuten vil en drøfte årsaker og virkninger av det høye nominelle rentenivået i Norge.

På seminaret vil det bli gitt en oversikt over lønnsutviklingen i 1987 og hvilke faktorer som synes å bestemme lønnsdannelsen i Norge. Dessuten vil en drøfte utsiktene for lønnsveksten framover. Seminaret holdes samme dag som LO's representantskap behandler kravene til tariffoppgjøret for 1988.

Den sterkere pris- og kostnadsveksten og det høye rentenivået i Norge i forhold til våre handelspartnere peker mot at vi har et *nominelt problem* i norsk økonomi og seminaret vil bli avsluttet med en diskusjon om hvordan en skal få det nominelle forløpet under kontroll.

Basert på erfaringer fra tidligere seminarer vil det ikke bli foretatt modellberegninger under selve seminaret. Programkomitéen vil imidlertid på forhånd utarbeide referansebaner og virkningsberegninger for den økonomiske utviklingen i 1988 og 1989 med sikte på å belyse problemstillingene som tas opp på seminaret.

Mer detaljert program vil bli sendt medlemmene av SF i særskilt sending. Programmet kan dessuten fåes ved henvendelse til SF's sekretariat, tlf. 02-36 26 10.

Den norske Bankforening og Bankforeningens Servicekontor er to samarbeidende organisasjoner for forretningsbankene som har samme styre og administrative ledelse.

BANKFORENINGENS SERVICEKONTOR SØKER:

SOSIALØKONOM

I økonomisk-politisk avdeling i Bankforeningens Servicekontor skal det ansettes en medarbeider med sosialøkonomisk embetseksamen eller lignende utdanning.

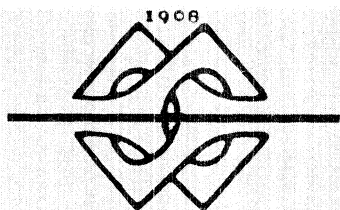
Arbeidsoppgavene i Økonomisk-politisk avdeling dekker i prinsippet hele det økonomiske felt, fra konjunkturanalyser til realøkonomiske, penge- og kredittpolitiske og bankøkonomiske utredninger. Arbeidet danner bl.a. grunnlag for drøftelser med myndighetene om den løpende penge- og kredittpolitikk, og kontakt- og kursvirksomhet overfor medlemsbankene, massemedia og politikere.

Arbeidsområdet vil i noen grad kunne tilpasses den enkeltes interesser og kompetanse. Det kan nevnes at utvikling og bruk av makroøkonomiske modeller vil stå sentralt i avdelingens arbeide fremover, sammen med sektoranalyser både på real- og kredittsiden i økonomien. Den løpende konjunktur- og markedsovervåkingen er også tenkt styrket i tiden fremover. Avdelingen har et godt utbygd EDB-apparat. Vi kan tilby et stimulerende faglig miljø, gode utviklingsmuligheter og konkurransedyktige lønnsvilkår.

Søker bør ha gode eksamensresultater og helst noe yrkespraksis. Vi håper på søknader fra både kvinner og menn.

Nærmere forespørsler rettes til direktør Steinar Juel eller avd.direktør Alf Hageler på telefon (02) 41 18 30.

**Søknaden sendes innen 12. februar til
BANKFORENINGENS SERVICEKONTOR
Dronning Maudsgt. 15, Postboks 1489 Vika, 0116 OSLO 1.**

Redaktør:

Rolf J. Brunstad

Redaksjon:

Bent Vale, redaktør for dette nummer

Torstein Bye

Tor Hersoug

Arild Hervik

Knut N. Kjær

Kjell Erik Lommerud

Redaksjonsutvalg:

Jarle Berge

Reidun Grefsrud

Steinar Juel

Harald Thune Larsen

Åmund Lunde

Elizabeth Nygaard

Jørn Rattsø

Karl Robertsen

Hans Henrik Scheel

Jon Strand

Anne-Birgitte Sveri

Stein Østre

Utgitt av

Sosialøkonomenes Forening

Formann: John L. Rogne

Bladets adresse:

Storgt. 26 IV

0184 OSLO 1

Telefon (02) 20 22 64/

36 26 10/36 26 11

Telefax (02) 41 81 01

Postgiro: 5 16 78 87

Bankgiro: 6001.05.13408

Medlem av Den Norske
Fagpresses Forening

Utkommer med 11 nummer
pr. år, den 15. i hver måned
unntatt juli.

Abonnement kr 320,-.

Studentabonnement kr. 160,-.

Enkeltnr. kr 40,- inkl. porto.

ANNONSEPRISER (ekskl m v a):

1/1 side kr. 2 650,-

3/4 side kr. 2 100,-

1/2 side kr. 1 550,-

Trykt i offset.

Reklametrykk Grafisk A.s,
Bergen

Nye forskningsrapporter

Rapportene fåes kjøpt ved henvendelse til institusjonen.

TRANSPORTØKONOMISK INSTITUTT

Biblioteket, postboks 6110/Etterstad, 0602 Oslo 6. Tlf. 02-65 95 00.

Perspektiver på sysselsettingen i reiselivet.

Av Eriksen, Knut Sandberg, sosialøkonom.

I notatet gjengis beregninger av sammenhengen mellom ytre økonomiske rammevilkår og sysselsettingsutviklingen i reiselivssektoren. Det er beregnet hvordan Langtidsprogrammets (1986 – 1989) framskrivninger av sysselsettingen på sektornivå under ulike forutsetninger vil slå ut for reiselivsvirksomheten. Veksten i reiselivssysselsettingen vil etter beregningene kunne ligge mellom 20 og 45 prosent fra 1983 til 2003.

Oslo, mai 1987. 33 sider + vedlegg. NOK 75,-. Best.nr. 828/87.

TØI-bibliografi 1986.

Av Hvaal, Anne-Marie, bibliotekar.

«TØI-bibliografi 1986» gir en oversikt over alle rapporter, notater og andre publikasjoner utgitt ved Transportøkonomisk institutt i 1986, samt eksterne publikasjoner der TØI har samarbeid eller der TØI-ansatte har vært forfattere.

Oslo, mai 1987. 76 sider. Gratis. ISBN 82-7133-570-7.

Kjørekostnadshåndboken. Tabellhefte og eksempelsamling 1987.

Av Skarra, Nils, sivilingeniør og Gabestad, Knut, sosialøkonom.

Som en del av Kjørekostnadshåndboken utgir Vegdirektoratet og Transportøkonomisk institutt (TØI) med dette en ny samling tabeller og eksempler, revidert pr. 1.januar 1987. Heftet erstatter håndbokens tabellhefter med eksempelsamling fra 1983 og 1985. I og med at det er tabeller og eksempler som i første rekke berøres av pris- og kostnadsutviklingen, vil teoridelen av håndboken fra 1983, fortsatt kunne brukes.

Oslo, mai 1987. Fl.pag. NOK 75,-.

Kollektiv lokaltrafikk. FoU-program og arbeidsplan for TØIs virksomhet fra 1987.

Av Frøysadal, Edvin, ingeniør, Larsen, Odd I., Sosialøkonom, Nielsen, Gustav, sivilingeniør og Norheim, Bård, sosialøkonom.

Notatet er en plan for TØIs forskningsvirksomhet innenfor kollektiv lokaltrafikk i 1987 og videre framover. Arbeidsplanen tar utgangspunkt i et forslag til et nasjonalt program for forsøk og utvikling på området.

Oslo, juni 1986. 33 sider. NOK 75,-. Best. nr. 833/87.

Godstransport i byer og tettsteder. En oversikt over problemer og tiltak.

Av Frøysadal, Edvin, ingeniør.

Notatet gir en oversikt over problemområdet godstransportplanlegging i byer og tettsteder Temaene omfatter arealbruk, organisering av transporten, trafikkreguleringer, terminaler, varemottak, lovverk og informasjon/plansamarbeid.

Oslo, juni 1987. 158 sider. NOK 75,-. Best. nr. 827/87.

Retur: Sosialøkonomen, Storgt. 26, 0184 Oslo 1